

4511. 3041 (10) 29. 22.
DISPUTATIO INAUGURALIS THEOLOGICA
DE

REQVIE CHRISTI
GLORIOSA

IESA. XI. 10.

QUAM

EX PRAEScripto LEGVM ACADEMIAE

INDVLGENTE

SVMMME VENER. THEOL. ORD.

PRO SVMMIS IN THEOL. HONORIBVS

PRAESES

IO. HERMANNVS BENNER

SS. THEOL. PROF. ORD. ET PAEDAGOGIARCHA

RESPONDENTE

IO. CONRADO EBER

PHIL. MAG. ET ILL. PAEDAG. GISS. COLLEGA TRIM.

DIE XXXI. OCTOBR. clb lccc xli.

SOLLEMNITER EXCVTIENDAM OFFERT.

GISSAE, TYPIS E. H. LAMMERS, ACAD. TYPOGR.

DISPATCH

RECEIVED

1861

NOV 11

EX. 11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

11

PRAEFATIO.

CUm selecta utriusque foederis oracula publice meis auditoribus exponerem, ordo me deduxit ad hunc IESAIÆ locum, quo de requie Christi gloriosa vir numine plenissimus vaticinatur. Breuiter tunc tradidi quae videbantur; haud eo sane consilio, ut quidquam ex his scribendo vulgarem. Fuerunt deinde, qui, cum exerceri disputando cuperent, eius consilii publicam significationem optarent. Quorum ego liberalissimis conatibus hoc magis gratificandum duxi, quo alacriores esse debemus, academici homines, ad ingenia tam prompta, qua possimus ope, suscitanda. Quocirca praesidia prope nulla circumspexi, scripturus hoc de argumento, non quod doctis probarem, aut elaborarem copiosius, sed quod una vel altera pagina caperet, instituto tam angusto suffectura. Cum vero praeter opinionem plura quam pro modo schediasmatis, deproperassem, & accederent praeterea fautorum amicorumque monita, uti legum academiae nostrae memor, haud in annum proximum extraherem, quod

PRAEFATIO.

quod istae, de gradu quem vocant doctoris, unicuique theologorum ordinis collegae praecipunt: facile sum obsecutus, ac tempori dedi, quod aliae sane rationes, neque paucae, neque leues, alta voce prohibebant. Habes igitur, amice lector, quod, vel me iudice, vix argumento respondet. Ipsa scribendi ratio, familiaris & salebroso, & alicubi quiduis potius quam latina, facilius excusatur. Ceterum vix locus aliquis in vatibus occurrat, qui tantam mysteriorum vim & copiam, tanta verborum breuitate complectatur. **CHRISTVS** hic totus coelesti stilo depictus est. Personam utraque natura sistit, ubi radicem hie Iesaeam, illis magnificentissimum ecclesiae praesidem ac sospitorem conspicamur. Status triumphalis ibidem agnoscitur: officium triplex in euangelio laudatum, pariter elucescit. Ordo autem salutis, ecclesiae natura, & ad auctoris atque regis sui gloriam insignis amplitudo, non sine magna voluptate spectantium oculis offertur. **TV, CHRISTI** studiose lector, altius ista rimare, quam nobis licuit. Quam in rem, illustrem eius requiem, vel, si mauis, praesentiam, Tibi precamur. Vale.

Q. D. B. V.

DE

REQVIE CHRISTI GLORIOSA.

Iesa XI. 10.

CAPVT PRIMVM.

DE

REQVIE CHRISTI.

Argumentum.

§. I. Hoc oraclum agit de Christo. Tangitur septuaginta interpretum explicatio.	§. VIII. Quomodo stet signum illud; cur dicatur signum populorum; & gentium ad illud confluxus.
§. II. Nexus huius oraculi cum iis quae praecedunt.	§. IX. Propior ad requiem accessus. GROTII sententia notatur.
§. III. Partitio & ordo dicendorum, cum pio voto.	§. X. Sententia de sepulcro & morte Christi, remouetur.
§. IV. Requies illa certa est ac notabilis.	§. XI. De loco requietis, siue ecclesia, opinio, vtrum satis congrua?
§. V. Eius tempus, vbi de voce ☩, dies, & de euentu ipso, eorum quae hic praedicuntur.	§. XII. De requie per Christum parata & ecclesiae donata. Quid in ea sententia desiderandum?
§. VI. Is cui <i>requies</i> tribuitur, radix Isai.	§. XIII. Nostra interpretatio exponitur. Eadem res indicatur voce requietis, quae emblemate praecedente, de signo erecto designabatur.
§. VII. Idem dicitur <i>signum</i> aut <i>vexillum</i> , vbi res figurans & figurata quaeritur.	§. XIV. Requies Christi describitur.

§. I.

SECURE de CHRISTO cogitamus, cum vatum princeps
IESAIAS *, Deo plenus, *vexillum* nobis ostentat in il-
A lustris

lustrari loco positum, ad quod gentes omnes agmine facto, consultum veniant, & cuius requies futura sit gloriosa. Quippe Spiritus idem, qui sub hac imagine ** seruatorem nostrum vati sanctissimo praemonstrauerat, tunc cum euentus fidei oraculo fecisset, ore PAVLLI Rom. XV. 12. tam luculenter eandem declarat, vt dubii nihil superesse queat.

* Verba sic habent, *Iesa. XI, כו. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שָׂרֵשׁ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְרְשׁוּ וְהָיְתָה מִנְחָתוֹ כְּבוֹד* Et futurum est illo tempore; radicem Isai, erectam in vexillum populorum, gentes consultum adibunt; eritque requies illius gloriosa.

** Integrum hoc IESAIAE caput CHRISTO seruatori vindicant, quotquot fere interpretes nomen eius maiestatemque colunt. Mirum est quantum huc attulerit ingenii litterarumque CAMPEGIVS VITRINGA. Ne quid de ceteris addam qui manibus omnium versantur. GROTIUS in alia omnia eunti, CALOVIUS, & passim quoque laudatus modo VITRINGA, satisfacere studuit, qui IVNGMANNUS quoque, SANCTIO, & VOSSIO ad com. II. non nihil regeffit. HERMANNUS VON DER HARDT plus ingenio suo quam satis est, indulgentem dum disputat de Hiskia in Sigismundo resurgente ex *Iesa. XI. & libris regum illustrato*, ex instituto notauit SEB. EDZARDI vindictis in caput XI. Iesaiæ, vbi GROTIUS quoque subinde castigatur. Quaedam infra addentur §. IX. *

Iudaeos ipsos MESSIAM in hoc capite reperisse, non ignotum est. Quorum testimonia, paterno deprompta penu, cumulauit EDZARDI, in calce libelli cuius modo mentionem iniecinus; quibus & ipse plura succenturiare poterat. Vt adeo pudere tandem debuerit LIPMANNUS, qui ad *Ies. LIII. 8.* nobis exprobrare ausus est, quod in sanctis vatis omnia rapiamus ad IESVM NAZARENVM.

Nos, breuitatis nostrae memores, de roto capite quae dici vel repeti poterant, in praesens omittimus. Nostro de loco res planissima

nissima censeretur debet. Nam quae veteris testamenti oracula Spiritus sanctus in nouo testamento de CHRISTO clarissime exponit; ea de CHRISTO necesse est ut agant, siue sensu *litterali*, siue mystica rerum significatione: de quo e nexu talium oraculorum cum ceteris sermonis partibus, itemque ex illis iudicandum est, quae vel possunt vel non possunt hominibus rebusque vulgaribus attribui. Nam quae de *scripturis prophetarum*, ac de *nexu* orationis in animo eorundem iuuestigando, a non nemine speciose disputantur, ea caute ac moderate putem usurpanda, ne, dum pietatis laudem sectamur, prudentiam vel demonstrationem quisquam desideret. De nostro commate quantum satis est, exposuit ALETHAEVS *Tom. V.* quo lectorem remittere possumus. Ceteros dedit WOLFIVS *curis philol. & criticis ad Rom. XV. 12.* Id vero in aprico est, PAVLLVM, dum IESAIAE verba recenset, graecos potius interpretes, quod saepe fecit, quam ebraeum fontem, attulisse. Quod enim in ebraeo est דָּאָר מִן יְמֵי id seniores, adprobante PAVLLO, conuertunt, ὁ ἀνίσταμενος ἀρχαίων. In quo nihil equidem de sensu immutatum est. Solent enim, quod viri doctissimi pridem obseruarunt, ea liberalitate graeci seniores in reddendis oraculorum sensibus uti, ut verba & phrasas ebraeas, quibus difficilius quiddam inesse putant, aliis clarioribus, & ad sententiam adsequendam minus inuolutis, enuncient. In quo comparari possunt cum iis, qui chaldaicas paraphrases ex ebraeo idiomate dederunt. Breuiter id hoc loco declarat GVIL. SVRENHVSIVS, in *מפר המשוה* p. 57. f. Cum igitur viderent, *vexilli* figuram includere principatum; facile in eam cogitationem venerunt, ut *imperii* vocabulum, tanquam simplex minimeque figuratum, lectoribus suis offerrent. Qui enim ita *stat vexillum gentibus*, ut illae certatim eo confluant, consilium & opem expetiturae; is omnino gentibus illis sublimior est, quia hoc ipso se pro duce gerit, quod ad vexillum ceteros omnes congregat, & ab imperio nutuque suo cuncta illorum facta & consilia suspendit. In quo confirmavit illos initium huius capitis, ubi idem germen illud DAVIDIS, ut princeps & iudex terrarum magnificus, depingitur.

Porro, subsequens comma : **וְיָשָׁוּ אֵלָיו** ita conuerterunt : **ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπίζουσιν**, recte; & prorsus ad rem ipsam apposite. Nam quisquis ad illud vexillum *consilii capiendi gratia* (sic enim est in ebraeo) properat, is spem fiduciamque concepit, fore, ut in rebus dubiis & afflictis id impetret, quod vexillum promittit. Eo impetrato, crescit fiducia, & si quid deinceps aduersi accidat, paratum sibi perfugium & praelentissimam opem confestim ibi constituit, ubi antea tam bene sibi consultum recordatur. Quin aptius nihil dici potest de *sublato quodam signo*, quam si spes bona spectantium, eidem adiungatur. Namque miseris ac trepidantibus, conspecta huiusmodi signa nihil prius quam *spem bonam salutis* portendunt. Quare specimina clementiae a viris principibus edita, cum signis in sublimi stantibus, comparari solent, quibus cognitis, ad bene sperandum populus omnis inuitetur. Sic de **IVLIO CAESARE** romanus orator pro *M. Marcello cap. 1. his omnibus, ad bene de omni republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti.* Atque ut hoc etiam, pace lectoris, obiter e **VIRGILIO** decerpam; ille **AVGVSTVM** Caesarem, sospitatorem suum, cum eo comparat, quem inops & exspes, tanquam oraculum aliquod, consuluerit. Nam sicut ad signum sublatum, sic ad oraculum, spe pleni solent accedere, qui salutem spectant suam. Nota sunt haec ex *ecloga l. 32.*

*Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.*

Sed paullo post, cum vidisset illum iuuenem, spe bona fretus ad illum suppliciter accedens, tanquam ex oraculo salutis promissum certissimum reportat, *v. 45.*

Hic mihi responsum, primus dedit ille petenti.

Id tamen prope fictum est, quod **SANCTIVS** pag. 40. hunc poetam existimat non nulla mutuatum ex **IESAIA**, praesertim quae *ecloga IV. de aureo saeculo cecinit.* Pari loco **LACTANTI** *Sibyllam Erythraeam de Christo vaticinantem*, habueris, quam **SANCTIVS** ibidem tangit.

§. II.

Hoc illustre de CHRISTO (§. I.) vaticinium ita *connectitur* cum superioribus. Descripserat vates MESSIAM, a *persona*, & * actibus quibusdam *officii* in regno gratiae: subiecerat ** effectus insigniores inde secutos, tanquam beneficia nobis saluberrima; pacem puta, & securitatem inter eos, qui notitia DEI viua, eademque vberissima, sint imbuti. Causa proinde tam peruagatae pacis, est notitia viua, seu *vera in Christum fides*, vnde concordia eorum, qui *per amoris vinculum* colligantur a *Spiritu sancto*. Iam vero proximum erat, vt ostenderet, quo pacto fieri possit, vt notitia tam late fusa tantaeque pacis & securitatis mater, tot inter gentes nasceretur? *** Respondet ergo, futurum esse, vt CHRISTVS, tanquam vexillum in sublimi loco positum, omnibus sese conspiciendum praebeat: idque secundo euentu, & vt eius requies sit gloriosa.

* huc refer *comma* l. - - 6.

** ista continentur *com.* 6. - - 10.

*** *Praefixum* & *determinatam* inde significationem accipit; ita vt notet quippe, *siquidem*, quia cum incaluisset diuini hominis *pectus*, a conspecta maiestate CHRISTI & magnificentissimi eiusdem regni: alterum bonum alteri copulat, quo plenius infinita sospitatoris gloria conspiciatur. SEB. SCHMIDIVS conuertit: *ergo*; quod satis commodum est, ita si capias; vt igitur pax illa tam late vigere possit, & notitia diuina tam vbere perfundatur quicquid vbique populorum est; instituto quodam diuino satis illustri & ante illum diem inaudito, fuerit efficiendum. Fiet *ergo*, vt CHRISTVS instar vexilli per totum orbem conspiciendi, erigatur. Non me fugit, multo aliter nexum orationis adornari a praestantissimo VITRINGA, qui neque id illud, *com.* 9. ad causam indicandam trahit, neque formulam *com.* 10. Et fiet isto tempore tam arcte cum praecedentibus deuincit. Verum attenti lectoris hac de re iudicium este. §. III.

§. III.

Quandoquidem igitur de *requie Christi gloriosa* nobis disputandum est; ne simus ordinis immemores, *primo de quiete Christi, deinde de gloria eius comite*, prout res poscit ac sermonis sacri series, agemus. Filium Dei veneramur, ut, qui tot gentibus conspicuum hucusque steterit vexillum, nobis quoque gloriam suam in hoc negotio conspiciendam praebeat, ne quid ad illam non dirigatur.

§. IV.

Primum, de *requie CHRISTI* cogitandum, in eo ponitur, ut quam * *certa* sit, & quam ** *notabilis*, obseruemus. Vtrumque per vocabulum *והיה* & *fiet*, indicari putamus.

* Subindicauimus (§. II.) admirandam pacem illam, & eius fontem, notitiam puta largissimam, ex hoc beneficio, quod nunc describimus, a viro diuino deduci. Haec res tam erat admirabilis, tamque illo tempore inaudita & insolita, ut fidem superare videretur omnem. Domus DAVIDIS, e qua sperabatur CHRISTVS, in maximo periculo versabatur, internecioni proxima, nisi praepotens DEI bonitas saluti fuisset. Signo fuerat opus, ad faciendam ACHASO fidem, *cap. VII. 10.* Constat praeterea, quanti fuerit, hanc populorum omnium ad CHRISTVM congregationem, persuaderi sub idipsum tempus, quo iam tum inciperet, & persuaderi quidem illis, qui ab ipso iam seruatore hac de re non solum edocti, sed etiam legati ad hoc negotium & administri fuerant delecti, *Act. X. 34.* Et PAVLLVS id inter *mysteria omni ab aeuo recondita*, enumerat, quod *gentes externae simul aditurae sint hereditatem Ephes. III. 4. 5. 6.* Quanto facilius tempore IESAIAE fieri potuit, ut incredulus aliquis, hoc vaticinium inter illa referret, quae ad calendas graecas essent euentura? Respondet igitur, diuina fretus auctoritate, veracitate, sapientia ac potentia, & *fiet*. Nam & CHRISTVS haec loquitur

quitur per vatem suum, & loquitur de semetipso, in quo cuncta Dei promissa nunc sunt & Amen. 2. Cor. I. 19. 20. Videtur huc respexisse PAVLLVS, qui phrasin ebraeam: והיה כיום ההוא, simpliciter conuertit ἔσται, erit, nam vti B. LUTHERVS ait, non verba sed res, loquitur Deus. Interea quae ista de translatione monuit GVIL. SVRENHVSIVS, in βιβλ. κατ. pag. 517. & 66. non inutiliter legi possunt.

** sicut incredulae turbae, fiet illud, oponitur, ad expugnandam stolidissimam credendi difficultatem Luc. XXIV. 25. Marci. XVI. 14: ita pariter torpentibus operumque diuinorum incuriosis hoc fiet, inculcatur. Res enim tanti momenti, tam insigne & portentosum factum, non vulgari breuique contemplatione dignum erat, tametsi vim cogitationis humanae magna sui parte superaret. Quam attenti tunc erant iudaei ad vexilla suorum & hostium, & ad confluentes vndique militum catervas; tam alte, multoque etiam altius, defigi mentes oportebat in isto vexillo, quod nouissimis temporibus extollendum, spem cunctam piorum ac desideria solabatur.

S. V.

Tempus sequitur, quod vates his verbis indicat: *isto** tempore, quo nimirum pax tam secura gentes maneat omnes. Caue nimis arctam hanc periodum constituas, quae potius inde ab ** ascensu Christi in caelum, porrigi debet ad vsque reditum eius conspicuum in terram.

* *isto die*. Nihil magis vulgatum est in sacris litteris, quam *integrum temporis tractum* praesertim ad rem aliquam destinatum vel praestitutum, adpellari *diem*. Paullus alterum altero declarat 2 Cor. VI. 2. nunc est *tempus* ὑπερόδευτον, nunc est *dies salutifera*; idque praemostrante IESAIAS nostro, Cap. XLI. 8. sic & graecos scriptores loqui, docet STOLBERGIUS ad Sophoclis Aiacem p. 134. liden, pari modo, vocis ὥρα ambitum proferunt, ad eum temporis modum, qui plus quam bis mil-lenas horas complectitur, vt passim in scriptoribus graecis

horas

hora pro anni tempore occurrit. *AELIAN. V. H. ll. 14.* ἀναστροφῶν αἱ ὥραι, redeuntia anni tempora Quod & imitantur Latini, *HORAT. Carm. l. XII. 15. ARTE poet 302.* sic & in sacris *1. 10. 11. 18.* Consule *SVICERI thes. tom. II.* in calce sub voce ὥραι. Nec omittendum *Isa 11. 2.* vbi rem eandem tractari videas, adhibita formula: באחרית הימים quam de tempore Messiae iudaei, nominatimque KIMCHIVS, vbique exponunt. Vnicum locum *Gen. XLIX. 1.* nostrates quidam excipiunt. Ipsa de re doctissime commentatur *B. WOLFIVS diss. de diebus posteris.*

****** Ex infra dicendis constabit, initium huius facti capiendum esse a triumpho servatoris caelesti, cuius nimirum hoc fuit proprium, ut plurimi densis agminibus confluerent ad exaltatum regem atque doctorem. Neque inficior, huc a *IESAIA* omnino respici. Docet *PAVLLVS Rom. XV. 9. & 12.* sed cum frequentissimus gentium ad servatorem nostrum confluxus, eiusmodi putari debeat, cuius finis non futurus sit; recte fieri vides, quod hunc temporis orbem amplificemus ad vsque terminum regni gratiae; quippe dubium nullum esse debeat, quin subinde plures, densis e tenebris, ad lucem illustrissimam huius domini sint eluctaturi. Non improbabilem itaque *VITRINGAE* spem sententiamque putamus, qui huius temporis epochas explicatius tradere conatur, *comment. ad h. l.* Veniam dabit lector, si, quod huc pertinet excerptes, nimii videamur. Nihil enim commode resecari potest. *Erectus est Christus Iesus Messias, promissus patribus, per praedicationem claram euangelii in signum, hoc est Doctorem, Ductorem, imperatorem, regem, pontificem, servatorem, omnibus gentibus, Hierosolymis primo, deinde per omnia loca celebriora Romani Imperii, & orhis terrarum. Vbique fundatae sunt ecclesiae, & stetit Isaea radix vbique elata in signum populorum. Aegyptii, Syri, Asiani, Graeci, Romani, Afri, Celtae, Aethiopes, Persae, se huic Doctori & imperatori humiles subiecerunt. Vbique erectum est hoc vexillum, & plantatum regnum Christi. Hic primus est articulus. Sed tempore Constantini ecclesia, haecenus vaga & incerta, accepit Domum stabilem, & con-*

uersio gentium compleri coepit; & facta tandem ingens accessio regno Christi, populorum aquilinarium, cum & post tempora Caroli Magni. Sane his temporibus maxime dici poterat, & potest adhuc verissime, radicem Isai stare in signum populorum & ad eam consulendam confluere gentes. Immo vero officia Christi Iesu, eiusque personae dignitas, praestantia, & vis obedientiae, meritorum ac gratiae eius nunquam mundo tam clare fuerunt proposita, demonstrata & vindicata, quam saeculo XVI. quod est ecclesiae in melius instauratae, fieri coepit. Orta tum vere est ecclesiae lux ingens, nec euangelii iubar unquam tam clare & splendide fulsit, a quo tempore in mundo vox Apostolorum desit audiri, quam illo beato saeculo. Vindicata est Christo Iesu, eique soli, omnis gloria, per haereses, superstitionem, idololatriam & ἀποστασίαν magnae partis christianismi, non parum obscurata. Stat itaque adhuc, in signum populorum, creditus in mundo esse talis a magnis & illustribus populis. Sed cum multae adhuc gentes orientis exclusae sint regno Christi, & orbis cum dolore ac stupore viderit, aliud signum in mundo erectum post Christum ab Arabibus Turcis, Tartaris: certi sumus, venturum esse tempus, quo haec scandala removeantur de medio, & universus orbis terrarum & populi omnes collustrentur clara luce euangelii, & regnum Christi se ostendet in omni suo decore & vera specie, quando praesentia Christi Iesu apud ecclesiam cum evidentissimis signis suae gloriae & gratiae, coetus Christianos, siue sacros quoscunque, siue synodales, omnes faciet reuerendos 1. Cor. XIV. 25. atque adeo requies Christi vere erit gloriosa. Cum quo, quantum e neruosa stili breuitate colligitur, valde conspirat B. MALVS oeconom. temp. ad h. l. Neque poenituerit evolvere BRENTIVM ad h. l.

§. VI.

Venit nunc vates diuinus ad ipsum *CHRISTVM* cui requies illa tribuitur, quem primo confiderat vt radicem Iessaeam. Et radicis quidem vocabulum per metonymiam* notat surculum e Iessaea radice surgentem, id est, aliquem e posteris

steris Davidis, qui passim ideo *Davidis* ** *filius* adpellatur; ita vt haec adpellatio in *Messiae nomen* abierit. Quo simul humanae *** in Christo naturae veritas, & propter ea, quae circumstant, *humilitas* quoque, designatur.

* Haec metonymia non tantum e *commate* huius capitis primo, sed ex aliis quoque testimoniis certissima fide colligitur. *Comma primum* sic habet: ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפריה & prodibit *virga de trunco Iessaeo*, & *surculus e radicibus fructum feret*. Adde *Jesa. LIII. 2.* vbi *Messias* tanquam *surculus* & tanquam *radix* prodire dicitur e *terra sicca* וכשרש vbi sane exergasia agnoscenda est, de qua in codice sacro saepius obuia, commode *SCHOETGENIUS*, appendice ad horas ebraicas, & paullo liberius *IAC. HASAEVS* *analect. bibl. in bibliothec. Brem. Class. II. fascic. VI. n. 11.* disputauit. Radix enim ibi surgere dicitur de terra, quod ipsa de radice nequit, de surculo vero, radiceis alumno, intelligi debet & potest.

Frustra tamen a doctissimis quibusdam viris huc refertur *Hose. XIV. 6.* Nam ibi vox שרש nullam eiusmodi metonymiam patitur. Dicit enim vates ויר שרשיו כלבנון & infiget radices suas, sicut *Libano*, vel, sicut *arbores*, seu *radices Libani*. Reliqua loca a *Salom. Glassio* producta sunt, *rhet. s. tractat. I. cap. VIII. p. 116.* vbi videbis, graecos etiam interpretes vocem שרש exposuisse τὸ σπέρμα, & *CHALDAEVM*, loco illius posuisse *Filium*. Quod addit *GLASSIUS* de significato *primogeniti*, haud sane spernendum est; praesertim cum & ipse *Iudaicus doctor* *ABARBANEL* huc inclinetur.

Testimonia partim *Iudaeorum*, partim *nostrorum*, in propatulo sunt. *IONATHAN*, vertit nepos *Isai*, *KIMCHIVS* e *commate* primo exponit: *radix est, qui ex radice procedit*. *VITRINGAM* si lubet, euolue, qui e *Christianis* *SANCTIVM* attulit. Longe plures addi possent, si res posceret. *FORERIUS* ad h. l. שרש quod alias radicem notat, abusive accipi vides, pro surculo, qui ex radice pullulat. Cui iunge *HIERONYMVm* *AB OLEASTRO*,

commentar. in Iesai. Paris. 1622. fol. itemque CASTALIONEM, TREMELLIVM, OSIANDRVM, CALVINVM, ZWINGLI- VM, SAL. DEYLING. de Messia gentibus in vexillum posito, §. II. Obs. XXII. parte II. p. 300. Certissimus autem interpretres est IOANNES, Apoc. V. 5. ἡ ῥίζα Δαβὶδ, quod idem cap. XXII. 16. exponit, statim subiiciens καὶ τὸ γένος τῆς Δαβὶδ, & progenies Da- uidis. Vbi recte GROTIUS annotavit καὶ est ἐξηγητικόν. Per ra- dicem enim surculus intelligitur, per surculum progenies. Ita a- pud latinos nati vocantur simul stirps & progenies, quorum prius a posteriore declaratur. OVID. trist. lib. III. eleg. XLV. 14.

- - - stirps haec progeniesque mea est.

Parcius autem obiici debebat a BOOTIO interpretibus, qui ῥίζαν verterunt. Immemor fortassis vir ille fuit, inter illos interpre- tes ipsum quoque PAVLLVM esse, & IOANNEM. Quam praeceps autem & minime pium est hoc illius iudicium: *Ne hoc quidem mihi probatur, quod שרש ῥίζαν reddiderunt - sed hoc quidem παρθεναίς illis (LXX. interpretibus) peculiariter imputandum non est, cum maior interpretum pars itidem hic lapsi sint, ac שרש radicem transtulerint.* Haec ille, *animadu. sacr. p. 35.* notatus proinde a GRAMMIO. Denique ea quae radici nostrae tribuuntur, huc omnia conspirant. Nam viua & adul- ta extolli dicitur, ita vt vexilli instar conspici late possit. Quod rectius de surculo, in proceram arborem iam educto, quam de radice, cuius proprium est sub terra viuere, vel exigua trunci parte dumtaxat eminere, concipi dicique potest.

Vt igitur semel finiamus, radix per metonymiam est filius. Radix Isai, est filius Isai, Isaiides, Dauides. Surculus e radice Isai est ra- dix seu filius Dauidis, ῥίζα Δαβὶδ, γένος Δαβὶδ, sicut in Apo- calypsi modo nos docuit Ioannes; conf. Matth. XXII. 41. ff. Vides quam curate meditateque scripserit supra laudatus Chaldaeus in- terpres, Surculum radicis Isai, esse filium filii Isai, seu nepotem Isai, id est aliquem e posteris Dauidis: sicut vox filii passim v- surpatur. Quod porro comprobatur ex Iesai. XIV. 30. Et occi- dam famem שרש radicem tuam, ubi vertit CHALDAEVS, fili-

um tuum, & INTERPRETES ALEXANDRINI τὸ σπέρμα σς.
 Iterum, *Malach. IV. 1.* Non relinquet ipsis *radicem & ramum*,
CHALDAEVS: *filium*, & *filium filii*. Confule GLASSIVM
d. 1. Vt adeo vix tueri suam sententiam possit EDZARDI, quan-
 do §. 23. contra HARDTIVM ceteroquin errantem, scribit: vo-
 cem שרש *radicem*, nusquam in sacris litteris de rege quodam lu-
 daico, vel de domo Davidica legi. Nam res tota quae tantope-
 re bonum VITRINGAM exercuit, sicut ipse *ad h. l.* fatetur, sic
 expedienda est: שרש *radix*, significatu primo & proprio, est *ori-*
go alicuius familiae: eaque vel *immediata*, sicut pater est filio-
 rum, vel *mediata*: & haec rursus vel minus vel magis *mediata*,
 vti sunt aui, & maiores. Saepe tota illorum series simul sumta,
 e qua quis hic & nunc vitam habet, coniunctim vna *radix* hu-
 ius filii dicitur; vt adeo recte dominus noster per metonymi-
 am dicatur *filius Isai vel Davidis*, quoniam, id quoties scribi-
 tur; toties tota Isaidarum series, quorum e sanguine CHRI-
 STVS ducitur, pro vna *persona morali*, vel pro *domo vna fami-*
liaque, reputantur. Et quoniam filius e tali parentum & ma-
 iorum serie genitus, pariter est pars eiusdem seriei, atque cum
 illis omnibus pro eadem *persona morali* reputatur; inde factum
 est, vt ebraei *translate* filium ipsum dicant *radicem*, quem surcu-
 lum alibi dixerant e radice natum; nisi enim esset filius, ne qui-
 dem locus esset adpellationi *radicis*. Per filium efficitur, vt is qui
 genuit, *radix* adpelletur. Nam qui nullo in successore super-
 stes est, is *radix* non est. Contra qui *tropice*, nominatim per *me-*
tonymiam, vel si mauis aliam figuram, (GLASSIVS *rhet. sac. p. 7.*)
 surculus cum sit, *radix* adpellatur, is tamen si familiam post se
 nullam relinquit, non nisi eam ob causam *radicis* nomen gerit,
 quoniam series maiorum in eo viuit, quae contra definit esse di-
 cique *radix*, extincto, qui nouissimus ex illa descendit.

Haec omnia cum adprobet laudatissimus VITRINGA; tamen pro
 eo quo pollebat ingenii ac phantasiae vigore, nequaquam hic
 adquiescendum ratus, altius quiddam meditatatur. Quod tam-
 etsi iam ab aliis praereptum, & rursus ab aliis quoque confuta-

tum, ipse pensi fortassis non habuit. Cum enim, quod valde suspicor, vox illa, *radix Iessaea*, habitantem in sacris litteris animum admonuisset de phrasi *Paullina*, *Rom. XI. 18.* ἡ ῥίζα βασιλεύει σε, *radix sustinet te*: statim hac idearum similitudine hilaris & exultans, cum sciret praeterea, *Messiam & dominum esse Davidis, & filium*: hanc vel maxime causam eius adpellationis constituendam arbitratur, quod *Messias portet ac sustineat Iessaeam domum*. Radicem ergo vocari, qui sit dominus & veluti basis *Davidis*, itemque *familiae Davidicae sanctioris*, id est *ecclesiae*. Non diffitetur vir doctissimus, priorem sensum, utpote *litteralem & primum*, indeque verissimum. Sed alium tamen connecti debere subindicat, ritu nempe **COCCEII**, quem fecunda nimis phantasiae ingenique vis, ad miras interdum ambages abducere solet. Lege quae commentatur, *Opusculum tom. II. p. 910.* Ceterum tam pium hoc est glossema, tamque ingeniosum, ut & **B. RAMBACHIO**, huius quondam academiae lumini clarissimo, sese probauerit. Vtrum hoc loco vates noster id spectet; alii disputent. Certe *comma primum* huius capituli vetare videtur, quo minus **CHRISTVM** radicem ipsam, & non *surculum* potius e radice protrusum, intelligamus. Adde, quae huic *radici* tribuuntur; fore nimirum, ut sublata tanquam vexillum, ubique gentium conspiciatur, de quo supra dictum. Quibus accedit, hanc phrasin, qua Christus ῥίζα Δαβὶδ vocatur, *humanam eius naturam* designare, non vtramque. Idem enim valet, quod altera: *filius Davidis*. Atqui **CHRISTVS**, *Matth. XXII. 41. ff.* Phariseos de sua diuinitate informaturus, quando illi *filium Davidis*, id est *radicem* vel *surculum* eius, *Messiam* profitentur; sane haud ex illa phrasi Deum sese probat, sed ex altera, quae Christum *Davidis Dominum* adpellat. Siquidem ratio eius, quod **CHRISTVS** *Davidis rex & dominus* est, haudquaquam in eo ponitur, quod est *Davidis surculus* siue *radix*, sed in eo potius, quod idem est aeternus **DEI filius**, & quod haec ipsa natura, propter quam *surculus Davidis* dicitur, cum altera, qua *filius patris* est, ad eandem personam coaluit. Denique

Denique PAVLLVS *Rom. IX. 18.* eadem sane metaphora, ab *radice* sumta, utitur, sed diuerso modo. Eadem enim res figurans, propter plura quae in ea distingui debent, diuerso modo ad rem figuratam trahi potest. In radice distinguimus vim, qua stolones protrudit, a firmitate, & amplitudine, qua tam fixelateque inhaeret suo solo, ut stirpem & ramos fulciat atque sustineat. Prius illud, vim puta, qua procreat surculos, rursus per *metonymiam causae pro effecto* de *ipsis surculis* ponimus, uti supra dictum. Saepius autem *metaphoris* inesse simul *metonymias*, is demum ignoret, qui bonos scriptores parum diligenter versauerit; poetas praecipue, quorum ad rationes quam proximè vatum character accedit. Quod si tamen hoc deprecereis, non pugnabo. Per me simplicior tibi modus iste videatur: radix vel consideratur ut talis, in qua *actu primo*, (uti loquuntur in scholis) surculi iam insunt: vel ut talis, in qua iam *actu secundo* surculi protrusi cernuntur. Eodem res redibit. Quamdiu enim radix viuit, succisa licet arbore, tamdiu viuere censetur progenies. Vnde apud ipsos ebraeos reperias, qui vocem *com. i.* ut vertunt *semen*; in femine vero est arbor succrescens. Lege VATABLVM ad *h. l. Critic. Anglic. tom. II.* accipitur & pro *semine* ut scribit doctus inter ebraeos, quem doctum esse ABEN EZRAM, monuit hic diligentissimus VITRINGA. Ita radix *Isai est semen Isai*. PAVLLVS igitur id ex *radice* transtulit, quod in *sustinendis ramis* ponitur. Quocirca surculum, frondes, ramos, aperte ab *radicibus* distinguit. In vate nostro longe diuersa rei facies occurrit, ut qui radicem *com. i.* per *surculum* e *radice* *proseminatum*, explicat.

Quod reliquum est, non primus, quod supra monui, VITRINGA fuit, qui *radicis* vocabulum sic exposuit. Ipse iam BERNHARDVS p. 130. edit. *Basil. Heruag. Serm. I. in diem pasch. de septem signaculis quae soluit agnus*, hanc rationem iniit: Non *Dauid* radix eius, sed ipse radix *Dauid*; quia portat & non portatur. Merito, *Dauid sancte, filium tuum vocas dominum tuum: quia non tu radicem portas, sed radix te.* Nos proinde, sicut su-

pra

pra monitum, in sensu quem vocant *litterali* solo atque vnico acquiescimus, non inficientes, eandem nobis iam pridem probatam sententiam fuisse, quam non ita pridem *de sensu in sacris litteris secundo* professus est *ven. RIEBOVIVS*.

* * *Luc. 1. 23. Matth. 1. 1. LX. 27. XII. 48. XV. 22. 23. XXII. 41. ff. Rom. 1. 3. 2. Tim. II. 8.* Vox *vids* aliquem posterorum notat, siue longius siue propius cum primo genitore connectatur. Quo modo & LVCIANVS vocem *vids* pro nepote adhibuit, *dialog. mort.* notante IENSIO *ferculi litter. pag. 4.* qua obseruatione HENRICI STEPHANI *thesaurum* locupletandum existimat. Ex ebraea litteratura vide quae ex *Michlal lophi* ad Num. X. attulit DRVSIVS; notis maioribus, *Critic. Angl. Supplem. Tom. II. pag. 113.* Quod autem ait ad Raguel patrem suum, ipse erat auus eorum. Nam sic est mos linguae, vocare auum patrem suum, & nepotem filium suum.

* * * Veritatem humanae Christi naturae, facillime deprehendas in ea phrasi, quae *ferculi* mentionem facit. Namque supra monitum est (*not. **) ex ipsis Iudaeorum testimoniis, radicem id esse, quod est *filius*: quod semper ab iudaeis creditum, nunc quoque firmiter tenetur, Messiam Davidis esse filium, sicut ipsi pharisei respondebant domino nostro *Matth. XXII. 41.*

Nam *שרש*, radix illa *Issaea*, est sanguis *Isai*, per continuas ab *Isai* generationes ipsum ad Christum productus. Quae res in omnibus theologiae dogmaticae ac polemicae compendiis tractatur. Lege interpretes ad vocem *גזר* com 1. & PETRVM *Act. II. 30.* SPANHEM. *dubii euangel. P. II. p. 132.* De duplici Messia, quem recentiores iudaei confinxerunt, quorum alter *Ben Ioseph*, alter *Ben David* putari debeat, nihil est quod moneam. MORINVS *exercit. bibl. & VITRINGA Obs. sacris*, ubi de typo *Iosephi* disquirat, pluribus id commentum recensuere. Non moror hic PAREVM, qui ad *Apoc. XXII. 16.* Christum duas ob causas radicem adpellari *Davidis* existimat, primo ratione diuinitatis qua *Davidem* portet: deinde ratione humanitatis, qua sit ex *Dauide*. Prius enim dicitur sed non probatur.

Humi,

Humilitas autem humanae Christi naturae, quam *statum exinanitionis* adpellant, an pariter in hac phrasi lateat? non eadem est omnium sententia. Quidam ex commemoratione ISAI, hanc humilitatem deducunt; qui plebeius & contemptus, parum splendoris tam diuino nepoti concilieret. Praeter alios multos id quoque contendit SPANHEM, *D. E. Part. 1. p. 78. Part. 11. p. 179.* Quam sententiam SEB. EDZARDI contra HARDTIVM disputans, & VITRINGA, notans ALTINGIVM, conuellit. Ipse autem *grauem* interea *quaestionem* caussatur, cur ISAI potius, quam DAVID inter maiores domini nostri hic adpelletur? *Longum* inquit, *haec meditatio me exercuit.* Nescio sane cur tantopere se fatigauerit vir optimus: qui nequaquam ignorabat, *vsui loquendi*, praesertim *prophético*, non nihil dandum esse. Mihi satis est, DAVIDEM honoris causa nomen parentis solitum adlicere suo, ipse tamen, rex omnis memoriae clarissimus, ab istis natalibus ad tantum fastigium sublimis abiisset. Ac videtur mos ille pietatis plenissimus, paene proprius ebraeae genti fuisse, ut insignis quisque, parentem suo nomini adscriptum, grata memoria cohonestaret. Certe sacris in litteris id *vsitatissimum* videmus, ut viri maximi non modo propriis, verum etiam parentum nominibus adpellentur. Sicut de SAVLE, IOSVA, ceterisque legimus. Quae consuetudo ad nouissima tempora durauit; vti nouimus, celeberrimos ebraeorum magistros, & patrum & suis nominibus insigniri. Profecto si nihil aliud, *vsus certe loquendi*, sicut monuimus, hic sufficere potest, qui sic inualuerat in ebraea gente, ut *Isai filium* qui diceret, tam facile, quam qui *Dauidem*, intelligeretur; propterea quod rex *Dauides* propter fata tam splendida, fratrum suorum nomen obscurasset, & tanquam solus & vnicus *Isai* filius esset, in ore cunctorum versaretur, 1. *Reg. XII. 16.* Quare commodissime carerere possumus illa quaestione, quae tam grauis & impedita viro sollertissimo visa est: numquid, cum *Isai* filius, etiam aliquis e fratribus *Dauidis* esse queat, satis commoda & perspicua sit haec adpellatio, an aliquid forte altioris indaginis complectatur? Egit ista etiam de quaestione

stione B. DORSCHVS *disp. de nativitat. salvatoris e radice leffaea eiusque beneficiis ex lefa. XI. 1. § 12. atque responsionem ab humilitate Christi, hic designata, repetit.*

Alii *truncum succisum* huc trahunt. Sed quo iure, viderint ipsi. Nam *succisus truncus*, si maxime notio *succisi* electa sit a vate diuino, dum vocem *γτ* adhibuit; non id infert necessario, ut humilem & abiectam illius familiae conditionem in ea spectes. Necessariis argumentis id nunquam conficies. Nam si qua in familia radix siue truncus tantum superesse dicitur, nemo id ita capit, quasi nihil honoris aut priscae fortunae sit ei reliquum: sed prima potius & necessaria cogitatio haec est, ad *paucos*, vel ad *unum* redactam esse stirpem, quae in pluribus quondam viveret.

Nemo autem est, qui humilitatis id esse dicat, si quis ex accisa & ad paucos redacta familia, par vel maior suis maioribus nascatur. Sic HORATIVS *Carm. IV. ode IV. 53. de Romanis crebra clade afflictis, ita ut rara esset eorum inuentus, eadem, arboris detonsae, utitur imagine: Gens, inquit Romana,*

Duris ut ilex tonsa bipennibus

Nigrae feraci frondis in Algido

Per damna, per caedes, ab ipso

Ducit opes animumque ferro.

vbi potissimum spectari numerum, denuo, caelis tot millibus pullulantem, sequentia clarissime loquuntur.

Longe diuersa res est, quando *arboris* imago non de familia, sed *unico de homine* usurpatur. Ibi enim accisae frondes & rami amputati, superstite trunco vel radice, nihil aliud notare possunt quam ablatas opes, ac dignitatem, sola vita relicta. Quare similitudinem istam de NEVCADNEZARE ex *Dan. IV. 14. 15.* huc doctissimis a viris allatam, non possumus ab omni parte ad praesens institutum accommodare. Quid? quod liquido demonstrare nemo possit, vocem *שׁוּשׁ* hoc loco usurpatam, ad id potius referri, quod *recisum* ab ipsa & resectum sit, quam

ad vim protrudendi stolones: cum ebraei praesertim magistri, sicut supra vidimus, eam ipsam vocem conuertant *filium*, sicut ysa exponunt *semen* e quo gigni quiddam potest.

Veniendum igitur ad *surculum*, ex ista radice prognatum, ut ibi aliquid humilitatis inueniamus. Hoc certe vocabulum plus habet ad rem istam adiumenti. Nam Christus hic dicitur *surculus e Davidis radice*, seu *filius Davidis*, ex eiusdem sanguine, consueto naturae modo (quod ad matrem attinet) editus. Tales surculi primum teneri, mox adolescunt: corpore atque animo paulatim firmiores. Debuit igitur CHRISTVS primo infans, deinde puer, tum adolescens & iuuenis, ad virilem aetatem, per gradus eniti, sicut nostro de sanguine geniti, Ebr. II. 14. Luc. II. 7. 22. 40. Creuit *statura & sapientia*.

Crescit occulto velut arbor aeuo,

quod de MARCELLO cecinit FLACCVS. Verum hic quoque in partes vocanda sunt quae circumstant, sicut bene monitum est a COCCIO, renuente licet VITRINGA. Ne quis enim *stolonis* vocabulum laxius accipiat, pro *filio*, cuiuscunque aetatis & annorum; cum initio *capitis*, quo surculus ille primum exire, deinde fruges ferre dicitur, ea quae nostro *commate* sequuntur, curatius comparanda sunt; fore nimirum, ut qui surculus fuerat, stet sublimis instar vexilli ab omnibus conspiciendi. De quo statim explicatius agemus. Ceterum & *trunci* vocabulum & surgentis ex isto *surculi*, haecenus *humilitatem* quandam MESSIAE loquuntur, si ad progenitorem, ISAI dictum, attendamus. Is enim homo peccatis infectus, eiusdem sortis habuit nepotes, e quibus denique seruator, ipse licet purissimus, ortum traxit.

S. VII.

CHRISTVS, modo *surculus*, * mox in tantum fastigii surrecturus exhibetur, ut vsum *vexilli* praestare possit. Dum *vexillum* est, ex mente vatis concipi potest ut is ** cuius in actionibus est ratio sufficiens, cur omnes vbique gentes

gentes modum impetrandae salutis cognoscere, eademque in aeternum frui queant. Si rem subtiliter pensare velimus, CHRISTVS vt *signum* exhibetur, quale in conspectu populorum, ad eorum salutem, poni soleat. Vnde hic oritur conceptus: CHRISTVS est tale signum, *quatenus ea Christo conueniunt, per quae intelligitur, quomodo fieri possit ac debeat, vt populi ad salutem communem obtinendam inuitentur, eandemque obtineant.* Stat vero CHRISTVS vt tale signum, *quatenus actu ipso illa fiunt, quibus populi ad salutem communem obtinendam inuitantur, eandemque obtinent.* Sed ne nimis minute distinguere videamur; ipsam signi, standique notionem miscebimus. Quare Christus hic sistitur vt dux & doctor, ad communionem regni sui, merito *** cruento fundati, plurimos, palantes passim, & opis indigos, inuitans.

* Primo rem *figuratam* explicare studebimus. Equidem, nisi me omnia fallunt, *metaphora fureuli* in subsequente *vexillo* continuatur, atque id in primis ostenditur, fore, vt humilis ante furculus, paullo post vertice suo in altos nubium tractus tendat, ita vt populis id praestare possit, quod praestat alias vexillum.

Interpretes tantum non omnes *vexillum militare* pro re figurata habent. Allusum esse ad sacerdotem quendam tempore belli hortantem & consolantem pugnatuos, *ven. DEYLINGIVS obs. sacr. Part. II. p. 300.* existimat. De quo nihil addimus. Ceterum ordo castrorum apud ebraeos videtur fuisse *mysticus*. Nam in medio erectum a *Leuitis* erat *tabernaculum*, in quo DEVS, tanquam summus imperator degebat. An hoc tabernaculum vel castra maiestatis Dei, vexillum quoddam, inter reliqua tribuum & quaternarum pattium vexilla eminens, isto saltim profectiois tempore, habuerit; an item *inscriptio* quaedam huic addita vexillo, sicut ara triumphalis *Exod. XVII. 15.* dicebatur יהוה נסי id totum coniectent alii. Multa certe alia praeter MOSIS historiam

ab iudaeis adferuntur. Neque reliqua in vaticinio nostro memorata, ab hoc more castra metandi multum abhorrent. Nam sicut omnes tribus ebraeae gentis, sub suo quaeque maiore vexillo, circumfusae tabernaculo iacebant, singulis tribuum quaternionibus ad singulas mundi plagas collocatis; *Num. 1. & 11.* ita ut mediocri intervallum, quod *iter Sabbathi* vocant, notantibus ebraeorum magistris, inter tabernaculum sacratissimum, & circumiecta tribuum vexilla interesset: sicut praeterea consultum ibatur ad *tabernaculum Dei*, & omnes tribus ab omnibus mundi plagis inde opem ac salutem petebant: ita CHRISTVS hoc loco spectari posset ab IESAI A, tanquam erectum eiusmodi signum, ad quod gentes antea remotiores, a quatuor mundi plagis, ut clarissime *com. 12.* legitur, מארבע כנפות הארץ *a quatuor mundi finibus*, consilii, & opis exquirendae causa, confluant, & in quo spem vnicam salutis habeant constitutam. Interea, si dicendum quod res est, pro certo adfirmare nemo possit, ad *signum* potius *militare* quam aliud quodcunque, a communi quodam gentium rege ac servatore, inuitaudis ad se miserorum caetibus erectum, a vate nostro alludi. Id satis esse potest, *signum salutis* indicari, quod *cornu salutis erectum* vocat numine plenus ZACHARIAS *Luc. 1. 69.* ubi sane mortalium salus sub *schemate refugii & securitatis ab hostibus com. 71.* exhibetur. Ideo tamen *erectum* illud *salutis cornu*, signum *militare* non facile diceretur: aut, si dicatur, illud non fiet ex vi vocabuli, sed propter *determinationes* additas *com. 71.* Id quoque manifestum puto, vocem דג de signo quocunque sublimi & late conspicuo poni. Sic *stipes* seu *furca*, cui *serpens aeneus* olim impositus ostentabatur, a scriptore sacro eadem voce דג adpellatur, *Num. XXI. 8.* Consulatur ibi MVNSTERVS qui *stipitem, palam, CLARIVS*, qui *stipitem excelsum*, exponit, LIRA, qui *perticam*, VATABLVS, qui *hastam vexillarem*, Rabbi SALOMO, qui latinorum *furcam* פרקה seu *perticam* expressit, quem a DRVSSIO summoque GROTIO videas comprobari. Haec scripseram, cum in manus incidit BOOTIVS, qui libro supra adpellato, *fusus*

sius de signorum & vexillorum usu commentatus, haec tradit cap. VI. §. 1. Verba illa Esa. XI. 10. וְיָמֵךְ לִנְס מִיְמֵי - - continere metaphoram a re militari desumptam, non modo Kimchi & Iarchi, qui parum illa intellexerunt, sed & Musculus, Molerus, ac Osiander arbitrantur, uti apparet ex verbis illorum (praecedenti capite) allegatis. Eadem est opinio Zwinglii: allegoria tracta est a signis militaribus, ad quae miles spectat & congregatur. Sic Christus & dux & signum est sub quo militamus. Borhai: - - - Bellica igitur similitudo indicat suum sub Messia duce & imperatore militantes bellum gerere. Quam in rem & OLEASTRUM, DIODATUM, CALVINUM, FORERIVM & MARIANAM, aduocat. Suum deinde iudicium adiungit, hunc in modum: Probabile admodum est, quod isti dicunt, nolimque ipsis refragari, praesertim cum ecclesiae primordia atque congregatio alicubi in scriptura clare expresseque copiarum bellicarum conscriptioni collectionique comparetur. Hoc tamen scio, non esse necessarium, ut eo recurratur, fierique posse, ut propheta in istis locis, praecedenti capite ex ipso allegatis, ubi vexilli, ad cogendos caetus erigendi, mentionem facit, nusquam de vexillo militari cogitauerit. Etsi enim huiusmodi erectio vexilli ad militiam praecipue pertinet, ipsique quodammodo est peculiaris: in toga tamen, atque ad contrahendos inermes popularesque coetus, usus ipsius quoque fuit in oriente. Fidem istius rei facit hic Ieremiae locus cap. L. 2. Nunciate in gentibus ac publicate, וְהָאֵלֹהִים יְהוָה & tollite vexillum, publicate, ne celaueritis, dicite, capta est Babylon.

Iam quod supra dixi de furculo, tenero primum ac humili, huc velim ut aequus lector accommodet. Tam insignis enim & excelsus nunc ille furculus depingitur, ut ab humili loco quasi transplantatus in editissimum montem, Iesa II. 2. cap. XLIX. 22., vel certe in priore loco eductus in sublime, supereminet omnia quae usquam excelsa & praelustria sunt, ab omnibus ubique populis conspiciendus. Certe sic metaphora vatis, a qua non temere putem resiliendum, aptissime continuatur. Quod, si quis adspernari quam amplecti malit; id meminisse tamen

non grauabitur, *metaphoram* in eo certe a voce *surculi* ad vocem *signi* propagari, quod illic aliquid humile, hic altum & insigne quiddam, exhibeatur.

AQVILAM & SYMMACHVM non dimittamus. Vterque vocem **ΔΙ** conuertit *σύσσημον*, ille quidem: *ὃς ἀνίσταται εἰς σύσσημον, λαῶν*, hic autem: *ὃς ἀνίσταται εἰς σύσσημον τῶν ἐθνῶν*. Quod *σύσσημον* quale sit, ab ERASMO ad *Marci XIV. 44* exponitur. *Sonat commune signum, de composito datum, cuiusmodi sunt, quae milites vocant symbola, quorum alia sunt vocalia, alia muta.* Haec ad praesentem IESAIAE locum adfert DRVSIVS. Et KORTVMIVS reddit vocem **ΔΙ** *ein Losungs-Zeichen, symbolum*. Id vero, si prematur haec significatio, non satis aptum esse ad mentem vatis nostri, facile perspicitur, Nam tale signum, quale significatur voce *σύσσημον*, pressius constricta, sic datur, vt qui dat, & qui accipit, ex condicto, compositoque faciant. Messias vero tanquam is, qui & ab ignotis quaeratur, *Iesa LXV. 1.* vexilli vel signi emblemate hic nobis proponitur.

Denique, quod DRVSIVS *parallel. sacr. notis p. 114. signum pro signifero & antesignano gentium* hic poni censet, vix suffragium feret eruditorum.

****** Ad rem figuratam nunc accedimus. CHRISTVS in sacris literis noui testamenti, *signum* dicitur *Luc. II. 34. Christus ponitur εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον*. Cui tamen loco, quoniam non vno modo ab omnibus exponi queat, nunc non immoramur. Certe hic a vate nostro *signum* tale proponitur, quod gentibus *consilium* promittat in rebus dubiis, vti verba sequentia, de quibus infra dicendum erit, ostendunt. Quid ergo commune sit *signo erecto*, cum MESSIA, cogitandum est. Quod fusius expositum vide a VITRINGA ad *h. l.* & neruosius a SAL. GLASSIO *rhet. sacr. tractat. I. cap. VII. p. 161.*

Ante omnia duo notanda sunt. Primum est, *signum* hoc loco commemoratum, determinari per indolem & statum eius, qui sub illo exhibetur & in aliis sacri codicis libris locisque, clarissimis verbis vt talis describitur. Is est *Christus* (§. 1.) idemque in *statu exaltationis* quem vocant, constitutus, quod deinceps adparebit.

bit. Haec observatio valde necessaria est, ne aut latius euagemur in explicando *signi* vocabulo, aut arctius potestatem eius cohibeamus. Quod tamen ita dictum volumus, ut, quae in ipso sermonis contextu hoc de signo explicantur, *fore nimirum, ut gentes consultum ad id veniant*, rei figuratae modum simul statuunt. Alterum hoc est, ut id praestruamus, in quo res figurans a figurata discrepat. Discrepat autem in eo, quod is qui per signum illud depingitur, non *simulacrum* dumtaxat earum rerum putetur, quae alias signo seu vexillo quodam exhibentur; sed res illas ipsas per se praestet atque impertiat. Iam potiora dabimus:

1) *Signum* publice interdum erigitur post *triumphum* regis & imperatoris, ita ut victis & prostratis hostibus, pax publica, & priuilegia satis opima, exposito tali symbolo, promittantur. Recordare si placet, quae p. 21. ex *Ierem. L. 2.* dicta sunt. Christus acto triumpho stetit signum gentibus, ubi per vocem euangelii quicquid hominum sub sole viuit, ad exquisita beneficia vocatum est. *Ps. XC. 1. 2. 3.* Ibi secunda CHRISTO proles promittitur post victoriam; i. e. plurimi ciues, *beneficiis eius* praeuia regeneratione potituri, attribuuntur. Sic & *Luc. XXIV. 46. 47.* seruator ipse docet, necesse fuisse, ut *triumphata morte inter omnes gentes denuncietur venia peccatorum.* Adde *2. Tim. I. 10.* & plurima passim, ut *Eph. IV. 8.* ubi cum triumpho CHRISTI arcte copulantur *dona* hominibus distributa.

2) *Signum* eiusmodi publicum non nisi ab eo constitui potest, qui talia beneficia, tanquam fructum victoriae suae, vere promittere, atque ipsa re praestare potest. CHRISTVS igitur, cum simul & *signum* sit, & id quod signi *sub simulacro designatur*, ipse praestet atque impertiat, ut modo praecepimus: talis quoque censeretur debet, qui tanquam *supremus rex* in ecclesia, pacem, & peccatorum veniam, securitatem ab hostibus animae, larga caelestis vitae pabula, sempiternamque beatitudinem & felicitatem a se partam offerat & exhibeat. *Actor. II. 33. 36. 38. 39. Eph. I. 10. 11. 20. ss. IV. 8. ss. Coloss. I. 11.*

Hinc quoque patet, quam cogitate septuaginta interpretes *vexillum*
&

& imperatorem qui illud erigit, pro vna eodemque posuerint. Quod & COCCEIVS Opp. tom. IV. p. 585. agnoscit: Forte suspicati sunt (graeci interpretes) conuenientius esse *ἡν* Apostolus, quia a sensu non aberrat versio, eam retinet. Nam vexillum notat ducem.

3) *Signum* efficit, vt illa bona, quorum largitionem spondere debet, ad omnium notitiam perueniant; ita CHRISTVS *vexillum erectum* est, quatenus efficit euangelio latissime sparso ac disseminato, vt notitiam salutis colligant omnes. Est igitur hoc *signum* oraculo similis, (si rem figuratam spectes) & quasi *vocale*, quod ab omni gente possit exaudiri. Quippe CHRISTVS per legatos suos, post actum triumphum, locutus est, & euangelium pacis, per totum terrarum orbem diffudit Matth. XXVIII, 19. Col. 1, 24. Rom. X, 15. 18. illa autem notitia, recta nimirum & viua, omnium bonorum causa hominibus existit. 1. Cor. XV, 1. ss. 2. Cor. 11, 14. III, 18. IV, 6. Philipp. III, 10. Eph. 1, 9. 10.

4) *Signum publicum* huius generis, ex instituo erigentis vim habet certo confirmandi largitionem bonorum quorundam. Sic CHRISTVS est *vexillum* siue *signum*, quatenus in euangelii verbo depictus & oblatus nostris oculis, certo nobis confirmat se suaeque omnia fore nostra, Rom. VIII, 32. vnde fiducia nostra accenditur, vt sitientes & anhelantes istam gratiam, accedamus, omni trepidatione ac dubitatione proscripta, III, 25. Vnde adparet, quam bene septuaginta Seniores couerterint repetente PAVLLO Rom. XV, 12. ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπίζουσιν. Eph. 1, 18. In primis autem huc pertinent *sacramenta*, in quibus seruator optimus gratiam caelestem spiritu suo tanquam pignore, & sacrificio corporis sui in mortem traditi, nobis autem per symbola mystica collati, exhibet & obsignat. Quod si *miracula* ab apostolis edita huc quoque referas, non errabis; certe quidem euangelii diuinitas & Christi gloria his fuit comprobata Marci XVI, 17. Actor. II, 33. III, 12. ss. Rom. XV, 18. 19.

5) *Signum tale*, societatis symbolum est: quippe omnes ad com-

mu-

munionem eorundem beneficiorum sub eodem rege triumphatore vocat ; ita CHRISTVS *in euangelio* deformatus & alte sub-
latus , omne genus hominum , iudaeos , graecos , barbaros , in
eandem sacram societatem vocat , omniumque ex aequo rex &
caput est. *Gal. IV. 26. 27. 28. Eph. I. 10. 22. 23. II. 13. 14. 15. I. Cor.*
XII. 1. 2. Eph. IV. 4. 5. Ioh. X. 16. Pluribus vid. ARNOLDVM
BOOTIVM *animaduers. sacr. lib I. cap. V. p. 33. ff.* qui & obser-
uat, praeter *Rabbinos* alios , in primis SAL. IARCHI hanc in sen-
tentiam ingressum esse , vt ubique *congregationem* indicari cen-
suerit , quoties *erecti* cuiusdam signi fiat mentio. Quod de omni-
bus tamen eiusmodi locis ipse non largitur.

6) *Signum* etiam viam ostendere , & gressus dirigere solet eorum ,
qui bona isto signo oblata & confirmata , quaerunt : ita Chri-
stus *in euangelio* oblatus , ostendit , vbi gratiam & peccatorum
veniam quaerere & impetrare debeamus , ne forte praeter ipsum
ad fallacia phaenomena abripiamur. Stat enim hoc signum , eo
fine , vt *consulatur* a gentibus. Ergo id ipsum adire debent ,
tanquam vnicum oraculum veraeque sapientiae , quae salutifera
sola est , sedem atque thronum. *Matth. XI. 28. Io. I. 18. XIV. 6.*
collata cum *2. Cor. XI. 2. 4. V. 20. III. 18. IV. 6. Gal. I. 7. 8. II. 16.*
VI. 15. 16. I. Pet. II. 25. Luc. I. 79.

7) Denique signum illud est publicum , & *commune cunctis* *Io. III.*
16. I. Tim. II. 4. idque per gratiam in nouo testamento *super-*
abundantem *Tit. II. 11. conf. §. VIII. ***

*** Quae dixi de vexillo *post victoriam erecto* , nequaquam co-
trahi debent , vt quis me arguat exclusi forte ex hoc emblemate
meriti Christi. Aliud est loqui de tempore sublati vexilli , ali-
ud ipso de vexillo. De tempore tali vates agit , quod , Christo
in caelum euecto , initium cepit , sicut mox adparebit. Sed eo
tempore Christi mors & satisfactio vt peracta , docebatur. Ne-
que enim Christus rex & doctor hominibus commendari pote-
rat , nisi potissimum id inculcaretur , quod perpeffionibus ac mor-
ti eius in hoc salutari negotio debetur. Qui enim sanguine suo
regnum sibi peperit *Act. XX. 28.* & qui propter peccata nostra ene-

Etus, propter iustitiam resuscitatus est, eaque re sola nobis salutem quaesivit, *Rom. IV. 25. III. 25.* is propter haec demum promerita doctor & rex noster esse, & sublati instar signi cunctis hominibus saluiter proflare potest. Idcirco PAVLLVS, cum homines ad CHRISTVM tanquam *signum propitiatorium* vocat, *2. Cor. V. 20.* statim *com. 22.* subiicit: *Deus enim peccati nescium, fecit peccatum nostro loco.* Quare hoc fecundissimum signi seu vexilli emblemata triplex Christi officium nobis exhibet.

Quod de actionibus quibusdam in §. diximus, id ita se habet: *ut* gentes omnes CHRISTO fidem dare possent, opus fuit cognitione Christi. Communem illam sui notitiam, totum per orbem vulgandam, reseruauerat statui exaltationis *Io. X. 16. Matth. XXVIII. 19.* Hoc factum igitur praecedere debuit. Sequitur iam institutum quoddam, in quo Christus *signum seu vexillum* gentibus factus est. Hoc institutum est tale: primo certos homines ad hoc insigne negotium tanquam *sui vicarios* sibi delegit, spiritu suo donauit, idoneos ad res tantas effecit, *Aët. I. 8. Et vos accipietis vim sancti spiritus, superuenturi vobis, & eritis mihi testes, Hierosolymis, & in tota Iudaea, & Samaria, & usque ad finem terrae.* adde *Io. XVI. 13. coll. cum Aët. II. 1. ff. 2. Cor. III. 4. 5. 6. IV. 6. V. 20.* Deinde expeditionem eorum ita secundauit, conspicuis diuinitatis argumentis, maximeque *miraculis* editis, ut eorum vox ubique personaret *Rom. X. 18. Col. I. 6. 24.* Denique, cum CHRISTVS ex illo tempore vexillum esse non desierit, sed hodieque stet in conspectu gentium; nunc quoque ministerium illud verbi & sacramentorum continuat, *Eph. IV. 10, 11.*

§. VIII.

Id vero *signum seu vexillum* tam * excelsum, est eiusmodi, ut sit commune ** populis, & ut gentes proinde ad consilium *** ibi de salute capiendum, certatim summoque studio confluant. Qua imagine, gentium ad salutem vocandarum multitudo, fidem triumphanti CHRISTO data, cultumque sanctissimum eidem praestitura, designatur.

* *Stare*

* *Stare* dicitur signum illud, *וַיַּעֲמֵן* *stans* erit. Nam *praesens* pro futuro positum, liberalissimus quisque interpretum agnoscit. Ita, recentiores ut omittam, VATABLVS iam conuertit. Vatum animo tam praesentes erant huiusmodi imagines, per spiritum sanctum oblatae, ut *praesentis*, aliquando etiam praeteriti temporis notam ponant, de futuro loquentes. Neque tamen ebraeorum participia per se hunc usum deprecantur. Ad rem quod attinet, tempore IESAIAE nondum stabat mundi seruator ut vexillum ab omnibus gentibus adoratum; sed haec praerogativa reseruabatur nobis. Quod facile quilibet agnoscit.

Ceterum vox *stabit* si rem figuratam consideres, primo id dicit aut certe praestruit, fore, ut Christus subuehatur ex humiliore statu, in statum gloriosum ac triumphalem. Id ex *emblemate*, & ex *rebus* quae hic tractantur, elucescere puto. Ex *emblemate*, quia signa *stant* cum erecta sunt; unde hoc ipso capite, *com. 12.* dicitur: *וַיִּשָּׂא נֶזֶר לְגוֹיִם* & *extollet gentibus vexillum.* Et *cap. XLIX. 22.* *עֲמִים אֲרוֹם נֶזֶר* *tollam gentibus vexillum meum.* Ex *rebus*, quia cum illo *עַמָּי* illico connectitur *confluxus populorum* ad Christum, & *gloria*, ad ipsum reditura. Quod non potest, nisi de *statu exaltationis* intelligi. Ita planum hoc esse speramus, ut non facile infirmari possit. B. AVG. VARENIVS ad hunc locum, cum quaestionem posuisset, *Orat. VII. cap. XI. an ad exaltationem crucis lo. XII, 32. an ad exaltationem maiestatis, Phil. II, 9.* & proscriptum *יִסְרָאֵל* *Psal. CX, 3.* hoc *נֶזֶר* *Isaianum* pertineret? Neutrum, inquit, absurdum. Stetit ubique NEZER IESAIANVS *לְנֶזֶר עַמִּים*, & in ipsa morte crucis non defuere *גִּוִּי*, quos inter, conuersus centurio, ad crucifixum in cruce mortuum: Sed & quies sepulchralis gloriosa facile ostenditur in nostro Messia. Malimus tamen posterius, quia id magis conuenit & illi *גִּוִּי מִדְּרַשׁ*, & complemento & vaticinio. *Confluxus gentium consulentium* allegatur ad diem triumphi, sed & facit pro illo apostolus allegans *Rom. XV. 12.* Nam quod de ligno crucis, de quo sanctissimum seruatoris nostri corpus pependit, hic FORERIUS commentatur, id, si absit superstitio, pium esse pa-

timur, neque immemores sumus eius, quod hac de re dominus noster ipse, praedicavit: *Ego de terra erectus ad me vos omnes traham. Io. Xll. 32.* Sed neque *crux* ideo *vexillum* dicitur a vate nostro, neque stare CHRISTVS, vt vexillum, vbi palus iste infamis diuinum pondus sustinens in terra defixus esset. Nimis angustus foret ille sensus, & ad rem non satis accommodatus. Nam CHRISTO de cruce pendenti, non affluxit tanta gentium multitudo, quanta hic praedicatur. In euangelio CHRISTVS de cruce pependit, id est, adeo graphice post victoriam mortis & inferorum, in euangelio depictus fuit a legatis suis, & adhuc depingitur, vt *oculis omnium* vna ista crucis & seruatoris imago veluti praesens, exhibeatur *Gal. III. 1.* Verum haec infra locum habebunt.

Quare CHRISTVS tam sublimis & excelsus מֶלֶךְ factus est, dum statum humilem cum sublimi commutauit. Id spectans vates noster, hanc ipsam vocem מֶלֶךְ *cap. Lll. 13.* aliter expressit יָרוּם, *exsolletur*, neque contentus vna voce, duas alias superaddit ad *supereminentem huius regis excellentiam* illustrandam וְנִשְׂאָ וְנִבְהָ מֶלֶךְ. In nouo autem testamento ὑπερψωθεὶς, *supra omnia quae alta sunt, euectus*, *Phil. II. 9.* caelisque superior dicitur. *Ebr. VII. 25.* Et *Eph. I. 20. 21. 22.* Alter modus huc praecipue pertinens, quo Christus מֶלֶךְ tam ingens & excelsus concipitur, reperiri potest in *praedicato euangelio*, quo magnitudo illustris, & excelsa eius magnificentia ad hunc vsque diem cunctorum oculis exhibetur. *Coloss. III. 1. Rom. VIII. 34. Eph. IV. 8. Act. II. 33.* Id enim, si proprie, & cum vate sacro loquamur, id inquam efficit, vt *Christus a gentibus consulatur* Si clam & tacite rediisset in caelum, euectus equidem & sublimis foret, sed non staret *vexillum* populorum, neque consuli posset a gentibus ad ipsum congregandis.

Postremo stare CHRISTVS dicitur, vt is, qui semetipsum *euexit*. DRVSIVS *versionem* AQVILAE adferens, & SYMMACHI, ὅς ἀνίσταται reddidit: qui *consurgit*. PAVLLVS, graecos secutus, *Rom. XV. 12.* ὁ ἀνιστάμενος, eodem modo. Huc quoque

que accommodari possunt, quae ista de voce a duobus viris doctissimis inter sese contendentibus utiliter protracta sunt; PERIZONIVM dico, & d' OVTREINIVM ad *Act. XIII. 32.* iudicium postea ferente F. A. LAMPPIO, *bibl. Brem. class. II. fasc. V. num. 4. 5.* Nam vi sua, Christum revixisse constat. Vi sua in caelum subuectus & a patris dextra collocatus fuit, *Ebr. I. 3.* sicut *di éautē per semetipsum praestitit purgationem a noxis*; ita *di éautē per semetipsum consedit a dextra patris.* Vi denique sua instituit verbi ministerium, & spiritum sanctum ad id rite obeundum indulgit, *Eph. IV. 10. 11. Act. I. 8.* Neque tamen hinc Pater caelestis excludendus est, cui quippe tum exaltatio Christi tribuitur *Philipp. II. 9.* tum quod per Euangelium ipsum proposuerit *ἰλασῆγιον*, *Rom. III. 25.* ad quod accedendum sit per fidem, ipsius merito, (sanguine) nixam & suscitatum. Quare ad Christum venire nequit nisi tractus a Patre, id est, nemo Christum amplecti potest ut servatorem, nisi hausta prius cognitione, quae certus sit illum esse Patris filium servandis hominibus destinatum. De Spiritu sancto vexillum hoc erigente, monuit GLASS. *rhet. sacr. p. 161.* & pluribus id exsecutus est BOOTIVS *animaduers. sacr. p. 33.* itaque comma hoc *יהוה נוססה בו* spiritu Domini levante illum pro vexillo, sic intelligo, caetus fidelium atque ecclesias in nomine Domini seu Messiae, per efficaciam Spiritus sancti, praedicationi verbi cooperantis, congregatum iri: atque ad salutiferum *θεοῦ δούλος* nomen a spiritu sancto (id est ab Apostolis aliisque euangelii ministris & praeconibus, Spiritu sancto instinctis) vexilli instar eleuatum atque ostensum, Fideles undique concursuros. Quare etiam hoc nobis documento sit, quam apposite, saepe laudati seniores graeci, vexilli vocem reddiderint imperantem. Supra monitum est, dominorum esse, vexilla ponere. CHRISTVS cum semetipsum crexerit, & vexillum & imperator dici potest.

Quod laudatissimus VITRINGA in hoc ipso vocabulo *רמז* aliam quoque rimatur emphasin, qua contendit stabile & fixum indicari Messiae regnum, quod Michas, *V. 3.* dixerit *ἀσάλευτον*, id lectoris prudentiae relinquimus. Verissimum est, firmum, stabile,

bile, ac sempiternum esse regnum triumphatoris nostri *Luc. I. 33.* Quin & ipsa regni gratiae post Christi triumphum *oeconomia* stabilis ac firma erit, vt non successura sit in his terris alia, sicut veteri successit noua. Sed cum vox *גוים* ex instituto vatis id notare debeat, quod CHRISTVS in conspectum omnium dandus sit, post ingressum in caelum: vereor vt *firmitatis* notio, non aliena ceteroquin ab ipso vocabulo, in hac serie sermonis, in censum venire audeat. Rectius eam in subsequente *requietis* vocabulo quaesieris, quanquam nihil hac de re pugnauerim.

****** Exercuit quosdam interpretes geminatio vocabuli *populorum*. Semel enim dicitur *לנס ימי* in *vexillum populorum*: illico subiicitur *ישראל אליו גוים* ad illud vexillum gentes consultum adfluent. Audiamus VITRINGAM: Cum in hac sententia *usurpentur* voces fere *ισοδυναμοι*, *גוים* & *ימי* gentes: sunt inter interpretes, qui prius retulerunt ad iudaeos, posterius ad gentes, quia alioquin idem in eadem sententia bis dici videtur. Sed certum est, vocem *ימי* in numero plurium passim de gentibus usurpari, & sunt exempla ubique, & apud prophetam nostrum, *cap. II. 3. 4. LI. 4. LXIII. 3. 6.* Haec quin vere, & ex mente vatis, dicta sint, non dubito. Arctior enim esset vocis *ימי* de iudaeis explicatio, neque satis congrua rebus hoc vaticinio contentis.

Verum ipse vir doctus aliam huic difficultati medelam circumspicit. Tunc temporis, ait, inter gentes fuisse quosdam populos, honoris causa *ימי* vocatos, qui oraculum illud, & *Salutare Dei*, colere iam incepissent. Quocirca dicere potuisse vatem: *quod nunc stat tanquam vexillum populorum*. Sed promitti quidam amplius, fore siquidem, vt *גוים* gentes, quae nondum hucusque nomen dederint Christo, superstitione vitiiisque immercae, ad idem vexillum se conferant. In quo calculum nostrum ferre non potest. Namque *ימי* ipso interprete sunt gentes non ebraeae, seu pagani. Atqui IESAIAE tempore non erat tam insignis cultorum Dei numerus inter paganos, vt CHRISTVS

STVS proinde *vexillum in eorum conspectu positum* dici deberet, aut vt *conuertendi* in nouo federe pagani, possent ex altera parte respondere iam tum *conuersis* in veteri testamento, cum ista scriberet vates. Induxit virum ingeniosissimum vox *וְיָמֵינוּ* praesenti de tempore accepta, cum notet *futurum*. Deinde, frustra in his verbis difficultas metuitur. Non dicam de vſitatissima ebraeorum ratione, qua *substantiuum antecedens* repetunt, loco *pronominis relatiui*, nullo tautologiae vicio, vt hoc loco diceretur: *stabit in vexillum gentium, quae certatim accurrent*: quam *enallagen* pluribus exemplis firmat GLASSIVS gr. *sacr. lib. III. tract. II. Can. XIII.* quam & ad *Iesa V. 1.*, rectene an secus non explico, VATABLVS, CLARIVS & FORERIVS agnoscunt. Id tantum adiiciam, ad *vexilli* nostri magnificentiam pertinuisse, vt diceretur *vexillum & oraculum gentium*, seu *orbis terrarum*. Itaque vox *וְיָמֵינוּ* ita cohaeret cum *וְיָמֵינוּ* vexillo, vt vtraque pro vno eodemque titulo honorifico ponatur, hoc modo: *vexillum gentium seu orbis terrarum*. Vnde & KIMCHIVS recte exposuit de *omnibus* populis, quem hic adpellat VARENIVS p. 338. ed. pr. Non ignotae sunt huiusmodi laudationes externis scriptoribus. Quoties legimus *Romam gentium dominam*? Parum enim dictum videbatur: *Europae* vel *Asiae* regnatricis, quamuis neutra ab omni parte pareret. Et, quod propius huc pertinet: sacrilegum illud *Delphici Apollinis* oraculum CICERO pro *M. Fonteio* vocat *orbis terrae oraculum*, *donis refertum omnium gentium*. Haec quanto verius vates noster de MESSIA praedicauit, qui summum & vnicum est *vexillum & oraculum populorum*, nulli quippe regioni populoque singulari, sed humano generi destinatum. Si locum haberet quam supra tentauimus coniectatio, de *vexillis* in castris ebraeorum; non deesset ad *castra maiestatis* domini, tanquam *vexillum & oraculum commune* totius populi, allusio. Singulae namque tributum diuisiones, (erant autem quaternae) primarium quoddam *vexillum* habebant; singulae tribus, quin & tribuum familiae rursus alia *vexilla*. Erant igitur *vexilla*, magis, erant & minus

minus communia. Sed Deus tanquam summus imperator in medio degens, erat dux & oraculum totius populi. MESSIAS vero non totius tantum populi, sed משיח humani generis oraculum hic adpellatur. Verum haec non admodum vrgebo; satis habens, rem ipsam difficultate carere.

*** I.) אֵלֵינוּ יִרְשֹׁו ad illud signum seu vexillum gentes venient consulturae. Verbum יִרְשֹׁו cum אֵל coniuñctum praegnant censerī debet, id est tale, quod aliud quoddam includat, ex rei natura supplendum, hoc modo: venient: vt consulant. GLASSIVS gram. sacr. lib. III. tract. III. Can. II. eadem vsus figura, sic transtulit: יִרְשֹׁו requirent, hoc est requirendo ad eum venient. Forte sic verti potest locus 1. Petr. III. 20. eis הָיוּ דְּיוֹרְסָנוֹת שְׁנוֹאֵן, quam in arcam ingressi sunt, ad salutem impetrandam; nisi τὸ eis pro ἐν ibi positum, existimes. De verbis eiusmodi praegnantibus conferri praeter alios potest BALTH. STOLBERG. commentat. qua novi foederis dictionem a barbarismis & soloecismis vindicavit p. 38. PERIZON. ad Sanctium pag. 300. BOOTIVS animadu. sacr. lib. I. cap. X. §. 3. vbi laudato partim GLASSIO, partim notato, siluam exemplorum externis etiam e scriptoribus cumulauit. Nobis illud VIRGILII succurrit, V. 154.

• • • post hos aequo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem.

Vbi τὸ superare positum pro superatis sociis occupare, res ipsa loquitur.

Vt ad rem redeamus, qui consultum veniunt ad CHRISTVM, iis cognitio Christi salutaris suppeditatur, quam ipse quibusdam actionibus (§. VII. not. ***) id est praeuio statu exaltationis, instituendo ministerio verbi gignere laborat, & genuit apud innumeros. Quocirca signum illud quaerens, simul notitiam illius modi, quo salutem suam consequatur, expetit. Id est, quod vates dicit: Consulturae gentes ad ipsum confluent. Nam notatum est a philologis, vocem יִרְשֹׁו adiuncta praepositione, ita praegnantem esse,

ut vim non *quaerendi* habeat, sed consulendi, *Dent. XXVIII.*
II. Iesa VIII. 19. XIX. 3. sic idem verbum cum *2* constructum si-
 gnificat. *2. Reg. I. 3.*

Quod B. SCHMIDIVS versione sua vocem *quaerendi* expressit,
 id excusandum potius quam carpendum puto; cum talia verba
adiunctam saepe qualitatem significant; quod post B. GLASSIVM
gram. sacr. lib. III. tract. III. Canon. XIV. recte B. quoque RAM-
 BACHIVS *instit. hermen. sacr. lib. II. cap. VIII. 5. VIII. num. 3.*
 2) notavit. Idem de nominibus etiam valere, facile addi & exemplis
 comprobari poterat. Quare laudatus SCHMIDIVS ipso ad *h. l.*
 commentario, sensum probe reddidit: *notandum, quod eadem*
fit constructio quae supra cap. VIII. 19. ut omnino sit quaesitio re-
ligiosa eius, qui Deus est, & qui divina reuelat consulta. Addit
 ingeniosam observationem B. LVTHERI ad *h. l.* haec in opposi-
 tione ad Mosén dici. *Quaerent radicem lesse, non Mosén. Vn-*
de concludit, legis Mosaicae & meritorum abrogationem. Idem hinc
elicit, Christum Deum & hominem esse, quaerendum ut Deum:
esse radicem Isai, ut hominem.

II.) Operae pretium erit, in hac suauissima figura paullum esse
 defixos.

(1.) *Christus hic sistitur* tanquam commune oraculum late
 peruulgatum. Est enim ipse *angelus magni consilii*; est ille, in
 quo *requieuit spiritus sapientiae & scientiae, consilii & timoris*
Domini. Qui secundum *diuinam naturam* est *verbum & sapien-*
tia patris, 1. Cor. I. 24. Io. I. 1. secundum *humanam* vero ta-
 lis, in quo omnes thesauri sapientiae habitant *Coloss. II. 3.* Se-
 cundum officium *propheticum* factus nobis est *sapientia, 1. Cor.*
I. 30. qui per vocem *euangelii omne consilium Dei de salute nostra*
reuelauit Act. XX. 37, coll. cum Gal. I. II. 12 atque Deum nulli
 cognitum, nobis *ἐξηγήσατο*, hoc est, qualis sit, & quam salu-
 tis nostrae cupidus, exposuit, *Io. I. 18.* Qui denique spiritum san-
 ctum officio *sacerdotali* nobis impetratum, *Io. XVI. 7. Tit. III. 6.*
Eph. I. 13, tanquam *propheta summus & maximus ad illuminandos*
mentis oculos Ephes. I. 17. 18. & ad incrementum vitae caelestis,

Eph. III, 16. 17. per cognitionem assiduam voluntatis diuinæ perficiendum, Col. I, 9. Rom. XII, 2. Eph. V. 10. largitur.

Deinde, quam *promptus* sit idem ad erudiendos de salute homines, & quam sitiens felicitatis eorum, hoc ipsum indicat, quod consulendum se exhibeat cunctis gentibus, *Matth. XI. 28.* Quocirca non satis habet, stare muti instar *vexilli, consulendi ab omnibus*, sed ipse per legatos suos orat & obsecrat homines, ut e densis ignorantiae tenebris, & e vitiorum sepulcris enitantur, ad ipsum accelerantes viam, quo lumine & salute potiantur, *2. Cor. V. 20. 21. Luc. III, 6. II, 32. Eph. V. 14.* Denique secundum officium regium propagationem *euangelii sui*, quo diuinum consilium exponitur, caelesti virtute adiuuat, atque tuetur, *Matth. XVI. 18. 2. Cor. X. 4.*

(2) *Gentes consulturae signum illud erectum, considerantur*

1) *Vt tales*, quae densissima ignorantiae & errorum nocte antea sepultae, viam salutis ignorauerint. *Luc. I. 79. Ies. LX. 1.* Quis enim nescit, *Apostolorum* aeuo, quanta veri numinis ignorantia, quam fedi errores, quanta vitiorum flagitiorumq; turpitudine, quanta cacodæmonis ludibria miseras gentes oppresserint, *Rom. I. 18. 23. ss. 1. Cor. XII. 2. Eph. II. 12. IV. 17. ss. Act. XIV. 16. XVII. 29. 30. 1. Cor. VI. 9. 10. 11.* Is paganorum status tam erat detestabilis, ut gentium doctor, ad *Ephesios*, tunc seruatori deuotos, *cap. II. 11.* his verbis vtatur: *Διὸ μνημονεύετε ὅτι ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη ἐν σὰρκι κ. τ. λ.* Quocirca mementote! quam desperata & nunc erubescenda fuerit conditio vestra. Nec multo melior iudaeorum status *Rom. XI. 25.*

2) *Vt tales*, quae suis viribus ex hac miseria eluctari non possent, periturae in tenebris, nisi *vexillum* istud subuenisset, *Ephes. IV. 18. 10. XVII. 3. 1. Cor. XII. 3. 10. 1, 18.* Docet hoc virum rationis sibi relictæ, diligentius examen. Illa *mysterium incarnationis filii Dei*, tantum abest, ut adsequatur, ut ne *Trinitatis* quidem sacrosanctæ notitiam sibi comparare possit. Quis enim, si vim rationis omnem intendat, vltius quiddam de numine & eius voluntate rimetur, quam quod partim *PAVLLVS* *Rom. I. 19 ss.* exposuit, partim exinde colligere facillime possis? esse puta numen aliquod, idemque a mundo diuersum. *Mundum*

dum ad gloriam Dei conditum; hominum itaque liberas actiones ad eandem tendere oportere: hominem proinde, sic a conditore factum & instructum fuisse, ut glorificare DEVM posset, a quo statu praesens eius conditio multis distet passibus: quare indignationem & poenas DEI iustissimas commeritus, sperare tamen per bonitatem DEI meliora cuncta debeat & possit. Cetera quae ad ipsum *reconciliationis modum* pertinent, nisi *lumine caelesti* collustratus, intelligere mortalium nemo potest: quicquid in contrarium a *Naturalistarum* cohorte, ac nouissime a TINDALIO in libro: *quod christiana religio tam antiqua sit quam creatio*, anglico sermone, temerariis conatibus, iactitatum sit. Cuius licentiam cohiberi videas a ven. RIEBOVIO, *singulari lib.* quem germanice scripsit de eo, quod *reuelata religio nequeat e lumine rationis demonstrari*. Proximis annis eandem cramben recoxit Anonymus in *veritatib. innox.* lingua patria perscriptis, *dialog. l. p. 37.* ubi *librum naturae* venditat pro *verbo Dei visibili*, quo quis, ad credendum in Deum, & per consequens etiam in Christum *Io. XII, 1. informetur p. 39.* Per illam itaque *revelationem Rom. 1, 19.* gentibus omnibus communem, fieri, ut in Christum credant, adeoque non sine Christo beati fiant, cum praesertim eius *deprecatio p. 43. pro cunctis valeat.* Quare falsum esse *p. 43. quod nemo, nisi qui meritum Christi sibi met per fidem applicet, salute potitur.* Ita, cum a tironibus nostris confutari queant, hoc loco dimittam. Id monebo tantum, ab ipso nugatore, miserando potius quam increpando, (*increpabit eum dominus*) hoc phantasma rursum dispelli, per ea, quae pariter comminiscitur *dialog. VIII. p. 718.* ubi spem totam salutis, in exemplo Christi vni-
ce constituit. *Hanc inquit viam p. 717. nemo mortalium sciebat, & si quis sciisset, inter ea quae fieri nequeunt eandem habiturus erat;* quare necesse fuit ut Christus persona exemploque ostenderet suo, quantum efficere posset cum homine coniuncta diuinitas. Et *p. 718. Homines a sua parte ad eluctandum ex illa perniciie, nulum videbant remedium.* Quare Deus illustrius edere do-

cumentum haud poterat, quam si semetipsum in filio suo illis denovo donaret, atque in consecrata eius humanitate modum ipse praemonstaret, quo peccatum a se propulsarent. Cum igitur, ex ipsa illa hypothese, omnis a peccato liberatio fiat per *notitiam* eius, quod *Christus* fecit & sustinuit: & cum ex eadem hypothese nemo mortalium (quod verum est) hoc factum singulare, ac mysterio plenissimum, sine cuiusquam revelatione cognoscat: quid inde consequitur? an illud quaeso, quod fides, adeoque notitia *Christi* ad salutem necessaria non sit? quod, qui creatorem noscat, idem & *Christi* exemplum? Quam male ista cohaerent, tam longe abest, ut pro *veritate*, quae semper non tantum *innocua*, sed maxime salubris est, reputari possint. Nam verum vero consonat. Neque a nobis unquam affirmatum est, *sola in ecclesia externa* pios esse. Sed in eo rei momentum est, fidem in externis populis, *extraordinario modo* quidem, sed per euangelium tamen, accendi, non per scita rationis, & contemplatione mundi. *10. I. 9. XVII. 3. III. 16.*

3) *Vt tales*, quae non parce aut raro agmine, sed confertis turbis, ab omni terrarum plaga confluxurae sint. Nam quale *signum* est, talis intelligitur *confluxus*. Illud autem est *commune populorum*: quare frequentia consultantium ei congrua. Quod *euentus* docuit, cuius historiam exhibet B. I. A. FABRICIVS, libro quem inscripsit *salutaris lux euangelii, toti orbi per diuinam gratiam exorients*. Plura dabit *euentus* succedentis aevi.

(3.) *Actus consultandi*, consideratur

1.) *Initio conuersionis*, ubi homines peccatorum conscientia exterriti, & accepto velut rumore primo, magnitudinis gratiae in CHRISTO adparentis, prorinus eadem illecti, auide quaerunt: *Quid faciemus ut salutem consequamur?* quod contigisse videmus apostolorum aeuo, cum iudaei Christum audirent *Act. II. 37.* Quin & ipse PAVLLVS ante hostis domini nostri, huc adactus est *Act. IX. 6.* Et cum paganus aliquis hoc *signum* erectum amplexurus esset *Act. IX. 6.* ibi quaerere iubetur ex legato diuino, *ἔτος λαλήσει σοι, τί σε δεῖ ποιεῖν* hic exponet tibi, quod te facere oporteat.

Atque

Atque prima ista *illuminatio* fit toto die per euangelium, sapientiam mysticam 1. Cor. II. 7. non desitura dum stabit hoc regnum gratiae.

2) *In progressu conuersorum*, ibi continuo CHRISTVS a gentibus sibi deuotis consulitur, tum *precibus*, tum pia doctrinae sanctioris meditatione, quo crescat notitia mysteriorum, itemque sapientia & prudentia caelestis, ad indagandam ubique voluntatem diuinam, ne quid omittatur eorum, quae ad perficiendum hominem internum pertinent. Quod sine perpetuo cum CHRISTO commercio fieri non potest. Eph. I. 8. 9. Rom. XII. 2. Eph. III. 18. 19. IV. 13. V. 10. Ebr. VI. 14.

(4.) *Quale sit illud*, quod instar consilii gentes expetiturae sint? non arduum est explicatu. Ordinem quippe salutis impetrandae conseruandaeque, summo studio & animorum contentione a Christo, statore eiusdem & magistro, repetent: idque hoc euentu secundissimo, ut seruator ille, nostrae omnium salutis auidissimus, desiderium earum minime frustretur. Namque regeneriti, & venia peccatorum gratis donati, videnique spiritus sancti ad cultum Deo probatissimum instructi, vere *θεοδιδάκτοι* futuri sunt, & *unctione potiti*, cuncta scient ad salutem sibi profutura. Gal. VI. 15. Eph. I. 6. 7. 1. Cor. II. 12. 2. Petr. I. 3. 1. Ioh. II. 20. Io. VI. 45. Postremo in omnibus fatis, casibus dubiis, ac difficultatibus, pro suo quisque modulo, prudentia diuina pollentes, inoffenso pede, per ardua quaeuis, Christo duce ac doctore, cuius vocem & exemplum sequuntur Matth. XI. 28. Rom. XII. 2. enixuri, maiora in dies singulos *experientia spiritali* collecta, Ebr. VI. 14. spe fiduciaque inexpugnabili eos sustentante Tit. III. 13. animo vitaeque iam caelestes, Phil. III. 20. & viua gloriae diuinae specula, 2. Cor. III. 18. Matth. V. 48. ad beatificam Dei visionem 1. Io. III. 2. transferentur. Recte COCCEIVS ad Rom. XV. 12. p. 585 Tom. IV. opp. *Christus in regno Dei est rex & vexillum, ad quod accurrant, ut salui sint. Non alio medio Deus nobis innotescit, sed per ipsum Filium.*

(5.) Consulitur autem CHRISTVS mediate in euangelio, Io. V. 30. 40. Rom. I. 16. X. 17, 18. quod omne Dei consilium nobis ex-

ponit, *Act. XX. 28. coll. cum 1. Cor. II. 2. 7. XV. 1. ss. Luc. VII. 30. Eph. I. 11. per idem euangelium*, quo & sacramenta complectimur, populi confluunt ad Christum, partem adituri hereditatis, & membra futuri, corporis Christi, sociique promissorum, *Eph. III. 6.*

§. IX.

Viso, quis sit, cui quies tribuatur, nunc ad ipsam *requietem* vates progreditur. *Requies* illa, ab iis, quos consulere licuit interpretibus, partim illiberaliter, partim pie ingenioseque, sed nisi me omnia fallunt, ad mentem IESARIAE non satis apposite curateque fuit explicata. Sunt enim, qui regiam * HISKIAE volunt intelligi, satis abiecte, & ad rem inepte.

* In hac sententia GROTIUS est, qui vocem מנוחה transtulit habitatio; atque indicat, propter frequentem gentium ad hunc regem confluxum, futurum esse, ut sedes eius nobilitaretur. De voce ipsa nihil dicam: cuius in se spectatae, bene haberet per leges *rhetoricas*, explicatio, nisi detraheret hoc loco de gloria CHRISTI, & repugnaret orationis filo. Nam vox מנוחה per metonymiam adiuncti locum quietis, seu habitationem notare posset, & notat interdum in sacris litteris. At regia HISKIAE quid hic momenti habet? An vero tanti erat vel vrbs, vel palatium huius regis, ut tam illustri vaticinio insigniretur? An talis erat HISKIAS, qui staret erectus tanquam signum & oraculum terrarum orbis? an gentes eum omnes consuluerunt tanquam interpretem consiliorum DEI, & salutis aeternae sponsorem? Quid denique PAVLLVS agit, qui, non obscure nec oblique, hoc oraculum de CHRISTO exponit? Haec igitur recensere nihil attinet, cum sint a viris summis iam pridem explosa. Quod item de HARDTII commento intellectum velim. De HVGONIS GROTII commentatione haec iudicat P. D. HVETIVS *Abrincensis quondam episcopus, Demonstr. e-*

hang. prop. VII. p. 363. ed. Franc. Atque utinam Hugo Grotius, vir nobilissimi ingenii & excellentis doctrinae, & ob locatam egregie in librorum sacrorum interpretatione operam saepe a nobis laudatus, hic quoque veniret laudandus, vel nostras saltem animadversiones effugere posset. - - - Sed quando potius esse debet veritatis studium in eo praesertim opere, quod circa primae veritatis indagacionem versatur, - - - dicam libere, valde mihi hanc eius improbari rationem, qua veteris testamenti prophetias ac typos, ad futuram Christi dispensacionem, manifesta, & summo interpretum omnium qua ebraeorum, qua Christianorum consensu pertinentes, alio solet auertere - - - latentia vero illic Christi mysteria vel praetermittere omnino, vel perfunctorie delibare, & leui brachio perstringere. - - - In quo geminus est ipsius error, & quod in Ezechiam deflexit, quae cadere in eum non poterant, & quod Christo inuidisse visus est, quae ipsi apertissime conueniebant. Praeter argumenta a nobis delibata, ipsam chronologiam subinde in partes vocat supra laudatus EDZARDI, & post illum ven. DEYLINGIUS obs. sacr. part. I. obs. XXXV. Quae omnia etiam valent aduersus interpretationem Teutonicam & paraphrasin huius vaticinii ab RENATO ANDREA KORTVM exhibitam,

S. X.

Plus excusationis habent, qui de CHRISTO quietem illam exponentes, eius * sepulcrum, vel crucem ** & mortem indicari putant. Quae tamen interpretatio pia magis quam solida *** censeretur debet.

- * Haec sententia tribuitur HIERONYMO, sic enim VITRINGA: Sed Hieronymus, cum altius hic quaereret mysterium, vertere instituit sepulcrum: & erit sepulcrum eius gloriosum, quod ipse tamen de morte Christi gloriosa interpretatur; alii post ipsum de honorifica Christi sepultura. In quo errasse HIERONYMVM, addit. Sic & ERASMVS Roterodamensis ad Rom. XV. 12. Hieronymus

ronymus admonet, pro requies eius, apud ebraeos haberi מנוחה in qua dictione consenserunt omnes interpretes, quod tamen Hieronymus vertit sepulcrum eius volens explicare sensum alioquin obscuriorem, nam menucha requiem sonat, sed proprie eam, quam precari solemus defunctis: Ita licet verbis dissonent LXX. & Hieronymus, tamen in sententia consentiunt. Certe vulgatus interpres ita transtulit: *Er erit sepulcrum eius gloriosum.*

Ipsum B. LUTHERVM de morte Christi hoc loco meditari, iam observatum est a B. SCHMIDIO, annot. ad com. 10. p. 126. vid. *Commentarium eius in Iesaiam Tom. III, levens. ad h. l.* Huctendit etiam IO. FORSTERVS comment. in h. l. qui, propterea quod mors Christi comitem habuerit resurrectionem, & ingressum in regnum gloriae, & quod servatorum morte ac sepultura sua placidissimam nobis quietem in sepulcris nostris acquisiverit, ipse a viris magnificis in sepulcrum illatus; quietem hanc existimat gloriosam adpellari.

** CLARIVS ad haec verba IESAIAE breuiter adscripsit: *crux & mors.* Quod ipse haud dubie ex HIERONYMO & vulgata versione hausit, vti colligi potest ex iis quae modo not. * attulimus. VINCENTIVS vero SCHMUCKIVS praelect. academ. in h. l. mortem, sepulturam, & ecclesiam Christi simul memorat; ita vt tres illas sententias aequae probare videatur. Quam rationem & ingreditur THILO in medulla p. 871. Sententiam de sepulcro Pontificiis maxime familiarem, refellit THEOD. HÄSPAN, not. philol. ad h. l. & CALIXTVS in scholis Prophetiis ad h. l. Alii accipiunt de ipso sepulcro materiali, sensu admodum abiecto, vt propterea eo magnis sumtibus multi proficiantur, quod superstitio potius est, quam fides.

*** Fontem huius interpretationis, si de plerisque dicere liceat, facile detexeris. *Vexillum erectum* acceperunt pro *cruce*: quacum cogitatione se statim sociavit *sepulcri* conceptus. Vt enim haec duo tempore coniuncta fuerunt, ita phantasia horum interpretum ea coniunxit. Hoc fortasse sensu: tamen si crux illa fuit ignominiosissima, tamen stetit in vexillum gentibus, & secuta

cuta mox sepultura tanto fuit honorificentior. Sed nimis angusta est haec expositio. Nam Christus in loco supplicii de cruce pendens, nondum fuit vexillum gentibus cunctis conspicuum. Tolerabilior haec foret opinio, si *praedicationem euangelii spectaret*, qua factum est, ut crux & sepultura CHRISTI cunctorum ad notitiam gloriose perueniret. Supra monuimus de *statu exaltationis Christi* intelligenda, quae hic dicuntur; quare ista repetere nihil attinet. Quod de *sepultura* dictum, de *morte* pariter valebit: quicquid pro significato *mortis* propugnet HACSPANIVS, quam in rem B. LVLVTHERI testimonium & *iudaeorum formulam* sepulcris inscriptam: *sit requies eius in fasciculo viuentium, cum reliquis iustis*, itemque aliam: *vir hic magnus, sit requies eius gloria*, commode in speciem, attulit. Video autem ERASMVM Roter. his iam de formulis aliquid monuisse, loco not.* indicato, Quam vetustae sint illae, viderit eruditus lector.

§. XI.

Propius ad rem accedunt, qui sic instituunt, ut *quiescem* optimi seruatoris exponant de *ecclesia*, vel de *loco**, vbi euangelium de CHRISTO praedicetur, & vbi stabilem habiturus sit *ecclesiam*, siue ad sui cultum, siue ad ordinandam ecclesiae disciplinam, aut dirimendas de sacris controuersias, in *legitimis synodis* secundum legem euangelii compositis. Qualis *ecclesia* illustris futura sit insignibus documentis prouidentiae gratiaeque seruatoris. Haec laude sua non caret explicatio, sed vix** suggesta videtur a scriptore sacro.

* *Paraphraetae* sunt ebraeorum, qui Christianos interpretes in hanc sententiam deduxerunt, quam exornauit B. SCHMIDIVS ad h. l. & pulcra allusione ad *sanctuarium V. T.* excoluit, de quo Ps. CXXXII. 14. Deus ipse profiteretur, *haec est requies mea. In vetere*, inquit, *testamento quies est locus sanctuarii, vbi Deus a populo Israelitico quaerebatur, consulebatur, adorabatur, unde dicitur, haec est requies mea. In hac requie habitabat gloria Dei,*

quae implevit templum Salomonis, 1 Reg. VIII. 11. iam notum porro, quod templum Hierosolymitanum fuerit typus ecclesiae N. T. & gloria sine inhabitatio, eius inhabitationis figura, qua Christus in N. T. ecclesiam & fideles suos inhabitat. Iste typus hic euoluitur, & vult Propheta dicere, inhabitatio Messiae in ecclesia erit gloriosa, vereque diuina, & amplissimae gratiae. Commode in hoc sensu rō vertitur per quia, & ostenditur causa, quare gentes quaesiturae sint Messiam, sc. quia quies erit gloriosa, h. e. quia in ecclesia sua habitabit gloriosissime, & cum donis amplissimis. Huic adiunge praeter alios GLASSIVM, CALIXTVM, FRIEDLIBIVM, FORERIVM ad h. l. & VITRINGAM, qui amplius huc adducat ipsum IESAIAE testimonium, cap. LXVI. 1. ubi est locus quietis meae? quod tamen eo iure, quo cetera, huc non pertinet: quia locus quietis hic habetur, ubi quies locum denotare nequit. Addit pro more suo, id est erudire, CHRISTVM, ubicunque caetus sit habiturus, signa editurum esse, gloriosae suae praesentiae: quod exemplis illustrat ecclesiae quae Hierosolymis, Antiochiae, Ephesi, Corinthi, Romae, Alexandriae, Mediolani, Viennae, Carthagine, floruerit, & comprobat ex Esa. IV. 5. & creabit lebona super omne habitaculum montis Tzionis & super conuentus eius (ecclesias) nubem de die, & fumum ac fulgorem ignis rutilantis de nocte, quoniam super omne id quod gloriosum est, erit tegmen.

** Deam, quibus incommodis hanc sententiam, ingenuam ceteroquin, & sanctiori doctrinae congruam, CHRISTO denique satis honorificam, vrgeri putem. Primo dum CHRISTVS hoc emblemate sic a vate depingitur, vt stans & erectus adpareat in conspectu populorum; fieri vix posse arbitror, si imagini sua constare debeat forma & rectitudo, vt stans idem in illustri loco, mox hic vel illic requiescere dicatur: praesertim cum schema sermonis ita sit adornatum, vt gentes ad illud signum, consilium quaesiturae, accedant, non vero signum ipsum utpote exstans & eminens, quiescat apud gentes, & illas veluti sequatur. Video rem figuratam satis recte habere, nec ibi quidquam desidero,

dero, ad veritatem rei per se spectatae. Sed *res figurans* vnicus fons putari debet, e quo sensus certus, & nullo cum alio permutandus, deriuetur. Si IESAIAS *primo commate* hoc dicere voluisset, fore, vt Christus *omnibus gentibus* offeratur; altero, fore, vt a quibusdam animo, ab aliis ore, & *professione publica receptus, celebretur*; alium sibi schematis habitum quaesiuisset, vel suppeditatum recepisset a spiritu sancto. Nam si *stare, seu erectum esse*, tam longe distinguitur a subsequenti *quiescere*; sane non stat amplius, qui requiescit. Desinit ergo stare in conspectu gentium, si hoc aut isto loco requiescit, vel stando saltem id effecit, vt nunc alicubi sedem commodam, vbi requiescat, inueniat. Constitutio itaque CHRISTI in oculis populorum, distingui nullo modo debet ab eiusdem requie, tanquam a re diuersa, qualis est *caussa*, quum ab *effecto* suo distinguitur. Vox gloria כבוד, is demum effectus est, quem viri doctissimi anticipando trahunt ad *requiem*, sicut paullo post indicabitur.

Deinde nimis longae sunt ambages, in eruenda re figurata ex emblemate figurante. Primo *requies* significat *locum*. Is locus in veteri testamento erat tabernaculum & templum: in nouo sunt *caetus sacri, & synodi*, quatenus fixam in aliquo loco sedem habent. Immo vera Christi ecclesia est in toto terrarum orbe, ibi nimirum, vbi stat vexillum eius, CHRISTVS seruator. Et mirum sane, si de *Synodis* quoque vaticinatus sit vir diuinus. Primis post Christum in caelos euectum temporibus, non erant ecclesiastici caetus tam conspicui, & loco fixo degentes; & tamen ad illa vel in primis hoc pertinere vaticinium, quis abnuerit? Pertinet profecto maxime; hoc enim aeuo, si vnquam, sua diuinissimo seruatori gloria constitit. Denique vide, quas in angustias amplissimum redigatur oraculum, si *requiem CHRISTI* adstringamus ad caetus externos, & ad synodos plerumque minus gloriosas numini maiestatique seruatoris. Si nusquam *requies Christi gloriosa* nisi fixis in caetibus, conciliis, & collegiis *doctorum* quaeri debeat; actum alicubi fuerit de amplitudine glo-

riae CHRISTI, quae miris modis interdum ibi laborat. Quod ego tamen illuc trahi non velim, ut quis existimet, parum me caetibus externis recte constitutis, tribuere. Scio, ad usurpanda & propaganda *gratiae media* illos diuinitus ordinatos esse; & vnumquemque cultorum CHRISTI ad eum caetum a quo certo sciat *cultum internum* quam maxime adiuuari, *obligatione* validissima adstringi. Neque tales *caetus externi* excluduntur, sed commendantur potius hoc IESAIAE vaticinio. Id tantum est, quod volo, ut ne subsistamus intra pomperia talium conuentuum, cum haec tam illustria tractamus oracula, sed totam potius cum vate nostro terram, totum genus hominum, requieti gloriaeque MESSIAE pandamus. *Ies. VI. 3. 8. 9. coll. cum Ioan. XII. 41.* Quot autem & quanta terrarum spatia, quam vasta regna, quam numerosae gentes, carent externis caetibus? Caue dicas quod careant requie gloriaque CHRISTI, qui cunctis sese offert, suos autem nouit & fouet, vbicunque sol adspicit qui terrae munere vescuntur.

A VITRINGA & asseclis eius ad SCHMIDIUM venio, qui sane plus luminis in hoc negotio habuit, quanquam ab ipso VITRINGA tanquam *ὁμολογητός* laudetur. Quantum enim e verbis eius intelligo, vox *requies* ei sumitur pro *ecclesia*, quae Christi doctrinam habet & propagat: gloria vero pro *inhabitatione Christi*, quae per *Schechinam* fit quondam figurata. Ex opinione igitur illius, *מנוחה* in re figurante, denotat *locum*, in re figurata *caetum a quo Christus agnoscitur* & praedicatur. Sed *כבוד* gloria, quod attinet ad *rem figurantem*, idem est SCHMIDIO, quod symbolum illud in veteri testamento, sub quo Deus sese manifestauit in templo: quod ad *rem figuratam* attinet, id symbolum seu *Schechina*, est *inhabitatio Christi gloriosa in ecclesia*. Iam formabimus propositionem ex mente SCHMIDII: *Ecclesia est Schechina*. Haec ita exponi debet: ecclesia est ille *caetus*, in quo habitat Christus, & insignia gloriae suae documenta prodit. Luculentus sane verborum sensus! & eo praecipue nomine illustris, quia *Synodos* & sollemnes caetus haud vnice spectat: sed via
diffi-

difficilis, qua illuc itur. Primo enim in voce *requies* vestiganda est *metonymia adiuncti*, pro *subiecto loco*, ut quies sit *templum*, quietis olim diuinae locus. Deinde metaphora, a templo ad *caetus noui testamenti*. Denique *Schechina* cogitari debet, ubi ponitur כבוד, postremo illud כבוד de loco intelligi, ubi Deus *actum habitandi* exerceat. Quae tam sunt impedita, ut nihil magis. Confutat, ut id quoque moneam, hanc de *ecclesia* sententiam HACSPAN. d. l. neque tamen ampliorem ipse suppeditat.

FRANCISCUS FORERIVS cum adprobasset illam de qua diximus, explanationem, mox ab ea resilire conatur, parum fortasse confusus fundamento. Adscribam eius verba: *Libenter ego hic* (vocem מנחה) *pro regia acciperem. Ecclesia enim Christi plena fuit gloria domini, eritque in perpetuum; & tota ipsa nihil aliud est, quam quaedam Domini gloria. Iam vero pergit: Ceterum simili liceret omnino aliquid noui afferre, ego מנחה, quae vox hic cum affixo est, non a verbo נוח deducerem, neque esse idem nomen quod מנחה seu מנוחה ut omnes existimant, atque ut ego ipse quoque interpretatus sum, sed esse illam, quam Hebraei a tempore punctuationis Bibliorum sic punctarunt, minchah; cuius origo est, ut supra dictum est, a verbo נחה, significat autem donarium seu donum, quod homini aut Deo honoris causa offertur, eo quod sensim & cum pompa quadam deferatur. Oblationem Deo factam significat Gen. IV. - Dicerem ergo, hoc loco de his muneribus esse sermonem, nempe quod gentes quae ad dominum venirent, donaria gloriosa afferrent, vel darent domino gloriam, & Dei magnificentiam atque misericordiam praedicarent cum Paulo, Gentes autem super misericordia laudare Deum.*

Haec tamen, ut quae criticam pietatem violant, procul abesse iubemus. Bene habet quod non ipsam huc *missam* ingesserit, bis ita peccaturus,

§. XII.

Non omitam, qui seruatoris nostri *quietem* sic exponunt:

ponunt: Quies illa, quam MESSIAS *ecclesiae* suae in *ma-*
gno orbis territorio procurabit, ipsi & populo eius erit
 gloriosa, ita vt gloria CHRISTI in *ecclesiae* quiete de-
 monstretur. Sic futurum, vt domino nostro quies illa
 quam allaturus sit, per doctrinam pacificam, sit glorio-
 sior, quam victoriae sint ac triumphus regibus terrae.
 Haec quoque sententia recte de CHRISTO, sed de ser-
 mone sacro non aequè feliciter iudicat.

* KIMCHIVM, e *iudaeis* hic nominavit VITRINGA, e *chri-*
stianis COCCEVM. Sed nec ista meditatio talis est, cui
 schema sermonis faueat. Praesumit enim, quod vates sacer vix
 largietur, *signum alte sublatum*, esse *quietis* nuncium & spon-
 sorem: cum, si curatius attendas, gentes potius illud tan-
 quam oraculum aliquod, iugiter consulturae perhibeantur. Sci-
 mus *requiem* a CHRISTO promitti venientibus ad ipsum *Matth.*
XI, 28. quam, vt bonum gloriosissimum veneramur & ample-
 ctimur. Verum ibi non sistitur seruator noster, vt *vexillum a*
gentibus consulendum. Contra hic talis sistitur & offertur.
 Quare manendum est in hac imagine, quae caelesti magistro,
 spiritui sancto, placuit. Ceterum id laudandum est in hac sen-
 tentia, quod gloriam CHRISTI caetibus externis non cohi-
 bet, sed portas aperit in totum orbem exiturae. Id moneri
 quoque poterat, minus vulgatum & famosum videri, vt *quies*
eius, sit quies ab illo parata & oblata. Est sane, vbi *genitinus*
 iste hanc vim habeat, nec incommode VITRINGA quaedam
 huc attulit. Et, CHRISTVS aperte: *Io. XLV, 27.* *pacem* in-
 quit *relinquo vobis, meam pacem tribuo vobis*: quam pacem illico
mundanae paci opponit: *requies* igitur *Christi*, & non mundi,
 est *requies* quam *dat Christus*, & non *mundus*. Sic & *Psal.*
XCIV. 11. *אני יהוה אל מנוחה* si *venient ad quietem meam*, hoc
 est *a me donandam*. Sed neque id quisquam abnuet, vbi
significatio vulgata eius genitini, & quae primum ac facillime se-
 lecto-

lectoribus offerat, retineri possit, ibi in illa potius acquiescendum. Nihil ut de *re figurante* dicam, quae saltum eiusmodi a vexillo ad quietem, non patitur, siquidem *res figurata* commodius quiddam, & emblemati proprium, suggerat.

Alterum illud, quod haec formula, *quies eius erit gloria*, significare debet, fore puta, ut MESSIAS omnem suam gloriam constitutam habeat in donanda pace, cum terrarum domini armis & exercitibus gaudeant; KIMCHIO quidem auctore sectetur, qui *Messiam indaicum, mundanae pacis auctorem* ibi spectavit; quod christiani tamen interpretes rectius aptare Iesu Nazareno: sed sine ellipsi sensus iste vix obtinet. Vertunt enim tanquam scriptum foret *requies eius erit gloria eius*. Sensus autem citra ellipsin bonus, praefertur debet alteri, qui talis figurae poscit opem. Quod PETERSENIUS in hunc locum de *sabbatismo, populo Dei relicto*, commentatur, id, si nihil dicam aliud, iisdem rationibus aduersatur.

§. XIII.

Ut nostram denique meditationem exponamus, ex *ebraismo* nobis adparere videtur, eandem rem dici, si quid *stare*, & si deinde idem * *requiescere* pronuncietur. Si quid inter utrumque discriminis intercedat, id perexiguum censei debet, & quo nihil in isto significato primarium **, immutetur.

* Signa cum eriguntur, ut *stent* in conspectu, tunc eadem, ebraea phrasi, *quiescere* dici possunt. Nam haec *emblemata* sunt eiusmodi, ut *vis* quam vocant *imaginandi* multum in iis negotii habeat, cui tamen in re significata *vis indicandi* succurrere debet; quod nisi fit, multa miscentur. Cum *signum* nostrum *stare* dicitur, ut populi illud videant & confluant; *vis imaginandi* in vate nostro sibi aërem excelsum, in quo signa saepe cernuntur, vel montem altissimum, qualis erat *Sion*, Iesa II. 2. repraesentavit, ubi velut infixum esset. In illo ergo vertice *requiescebat* hoc signum, fixam

fixam ibi *commorationem* & *permanfionem* habens, ficut nubes stabat fuper *Israele*, Num. XIV. 14. In transferenda hac imagine ad rem figuratam, ea decerpenda funt, quae feries & *fcpus* orationis depofcit. Iam vero hic nihil aliud dici debuit, quam fore, vt gentes omnes Chriftum videant, quo ad eum, falutis cauffa, confluere poffint. *Locus* feu definita pars terrarum vbi fit *Chriftus*, non ingreditur rem fignificatam, fed tantum pertinet ad rei fignificantis per fe confideratae, figuram: vel fi malis, *teftes veritatis*, Chriftum publice manifestantes, vbicunque funt, indicabit. Cum enim illa figna latiffime confpiciantur, & facillime, quae praecelfis in montibus, aut in ipfo caelo pofita, apparent; fatis eft *Chriftum* hic figurari tanquam talem, qui vbique terrarum cognofci & ad falutem aeternam vfurpari queat. De ecclefia haftenus cogitari potef, quatenus ex illa petitur & propagatur notitia *Chrifti*. Quod fi igitur ebraeum *נח* fignificet alicubi fe tenere, vel *commorari* quodam loco; & fi *requies commorationem* iftam denotet: facile colligitur, cum figna erecta ita commorentur in aliquo loco, vt ibi *ftent* & verticem velut extollant; facile inquam colligitur, illud *ftare* & *requiefcere*, illam *ftationem* & *requiem*, pro vno eodemque poni, quia in eodem praeterea sermonis tractu, fignum idem *ftare* & *requiefcere* dicitur, atque ita quidem requiefcere, vt requieti effectus idem, gloria nimirum, tribuatur, qui ex mente vatis facri, *ftationi* quoque tribuendus fit. Non licet igitur vilo modo requiem hic opponere *ftationi*. Ita namque fignum quod *ftare* dicebatur vt confpicuum fit, fubito deiectum & inconfpicuum diceretur.

Quod igitur alicubi fubfiftit, innixum aut infixum, fiue *ftet*, fiue *cubet*, id ibidem *requiefcere* dicunt ebraei. Vtrum requiefcendo cubet an *ftet*, an alium quemcunque fitum obrineat, ex iis quae circumftant, iudicatur. E codice facro adferemus exemplum. *Arca Noachi*, cum *ftare* inciperet ac recumbere in monte, *requiefcere* ibidem dicitur, Genef. VIII. 4. וַתָּנַח הַתֵּבָה עַל הָרִי אֲרָרָט & *requieuit arca in monte Ararat*. Sic cum Syria infifteret viribus *Israelis*, ita vt iunctis copiis inuadere pararent regem *Iudae*: Syria dicitur *re-*
qui-

quiescere super Ephraim, Iesa VII. 2. נחה ארם על אפרים Quod si interpretes quosdam audias, ibi *directio quoque belli*, per ipsum verbum *requiescere* נחה indicatur; ita ut rex SYRIAE quasi insisteret regi, tanquam superior inferiori; & tanquam ille, ad cuius nutum se componere debuerit rex Israel. Forte etiam PETRVS, *l. ep. IV. 14.* cum spiritum gloriae *requiescere* dicit in piis hominibus, propter CHRISTVM afflictis, ad phrasin ebraeam respexit, qua *Deus super Cherubinis*, vel qua *columna nubis stare* dicebatur *super Israele*, ut *Num. XIV. 14.* vbi illud ipsum עמד legimus, quod IESAIAS noster de *vexillo* in conspectu gentium constituto adhibuit. Quin etiam ipsum verbum עמד permutari videas cum voce שכן, quae *requiem Dei gloriosam* in *symbolo nubis* denotat. Nam *Num. X. 12.* de nube adhibetur vox שכן, quae nubes eodem significatu *Num. XIV. 14.* עמד stare dicitur. Atqui cum PETRVS vocem ἀναπαύεσθαι, adhibuit, viris doctissimis reddidisse putatur ebraeorum שכן & ad notissimam illam *scheminam* alluisse, quae *gloriae plenissima* fuit, sicut additur in nostro quoque vaticinio: *requies eius, erit gloria.* Qua ratione עמד נחה & שכן inter se permutari videas.

Ita nos retinemus proprium atque natium vocabuli מנחה significatum, cum de loco vox haec usurpata, non nihil tropi patiatur, quanquam sic vsitati, ut non admodum attendatur. GASP. SANCTIVS p. 143. ad h. l. *vsitatum est apud probatos auctores, ut actio pro eo sumatur loco, vbi exerceri communiter solet. - - Idem de commoratione, habitatione, mansione, dicendum.* Ita hic quoque interpret agnoscit primam & famosam illius vocis significationem, quae *commorationem* dicit: a qua recedendum non erit sine causa.

** Discrimen illud, si quod est omnino, tenue reputari debet, atque sic intelligi: *stant* nonnulla, quae non diu locum suum obtinent, sed subito euanescent non deinceps reditura: igitur tò *quiescere, continuam in illa statione commorationem* denotabit. *Stabit* enim illud signum in conspectu populorum, atque ita stabit, ut *requies* illi attribui possit, quippe stare non

desistit quamdiu est ecclesia in his terris. Atque sic perinde mihi est, utrum *requiem* de ipso *actu standi* in conspectu populorum, an de *actu habitandi*, exponere velis, dummodo non diuersa putes *stare* in conspectu & *requiescere*. Id si placeat, ne quidem opus *ebraismo* fuerit, cum in omnibus linguis id vfitatissimum sit, ut, quae sitam priorem obtinent, *requiescere*, quae mutant, *progredi* dicantur. Eam oppositionem habes *Numer. X. 35. 36.* vbi בָּנָה & בָּנָחָה *proficisci*, & loco *stare* seu *morari*, de contrario sibi respondent. Et *Numer. II. 17.* vbi pari modo opponuntur sibi mutuo vox יָחַד & יָחַד, ibi ONKELOSIVS vocem *castra metandi* exposuit per *quietem*, quando nimirum fixo loco manetur: כִּמְאֵי דְשִׁרָן. Ita nobis subuenient verba, quae minus commode pro se afferunt, qui pro loco *habitandi* hic propugnant, *Ies. LXVI. 1.* *Vbi est locus quietis meae?* quem nos recte sic transferemus: *Vbi est locus, in quo actum habitandi exerceam?* ita ut *actus* ille tam angusto spatio circumscribatur? Adiunge *1. Chron. VI. 16.* (aliis 31.) vbi DAVID viros certos constituisse legitur, qui canticis fungerentur in domo Dei, מִמְנוֹת הָאָרוֹן a quiete arcae, id est a commoratione vel statione arcae, vel ut interpretes haud obscuri vertunt, *ex quo quieuit arca*. Sic & *1. Chron. XXVIII. 2.* templum exstruendum בֵּית מְנוּחָה לָאָרוֹן *domus quietis arcae*, domicilium commorationis seu stationis, arcae, eodem significatu dicitur. Pari modo *Dent. XXXIII. 6.* מְנוּחָה לְכַהֲדָגְלִי, vbi graeca translatio exhibuit *statio*, *pes tuus stare* nusquam poterit, *requies* certe pro *actu standi* sumi potest, sicut hoc ipso capite, *com. 56.* eadem de re dicitur: *pedem sistere* הָצַד, in terra. *Iosu. III. 13. 17.*

§. XIV.

Quocirca, ut *requiem Christi* tandem describamus, res ipsa poscit. Figuram si retineas, *Christi quies* est *statio* eius seu *commoratio* * in conspectu populorum; (§. XIII.) si figuram remoueas, *quies Christi* erit: *Christi ad dextram patris euecti*

*euecti, perennis & illustrior in hoc ** mundo, per & propter euangelium praesentia, ad colligendam & conseruandam ecclesiam.*

* *Requiescit enim Christus vt signum late conspicuum & ad salutem populorum obuium, (§. VII. VIII. XIII.) quatenus per illum actu ipso talia fiunt, quibus efficitur, vt populi ad salutem communem inuitentur, eandemque obtineant. Talia vero sunt: praenius exaltationis status, institutio ministerii euangelici, Eph. IV. 10. 11. euangelii conseruatio & propagatio Matth. XVI. 18. quibus cohaeret hominum vocatio, illuminatio, sanctificatio, & ad vitam aeternam conseruatio. Rom. I. 16. X. 17. 1. Petr. I. 5.*

** 1. *Praesentiam Christi dicimus: & praesentiam quidem (1.) per euangelium, quod nimirum admirabiles producit effectus. Dum enim Christus in euangelio, sub quo sacramenta complectimur, efficaciter operatur ad salutem populorum; in euangelio recte praesens dicitur. Non enim vt absens operatur Deus, sed vt praesens, Matth. XXVIII, 20. Gal. III, 1. Matth. XVIII, 20. Io. XVII, 22. Eph. III, 17. 2. Cor. VI, 16. Sed in euangelio reuera Christus operatur ad salutem efficaciter, nominatim in verbo euangelico; Rom. I, 16. Io. XVI, 8. XVII, 3. 17. Eph. III, 8. 9. tanquam eius auctor Io. I, 18. cuius tantum vicarii sunt, qui praedicant 2. Cor. IV, 13. Eph. IV, 11. In sacramentis praeterea, Marci XVI, 16. Eph. V, 26. ac singulari modo in sacra coena 1. Cor. XI, 24.*

(2) *Dicitur praesentia propter euangelium. Quo referimus omnia singularis Dei prouidentiae documenta, quibus effectum est, & nunc efficitur, vt euangelium exstiterit, existere pergat, & facilius ab hominibus recipiatur. Nempe si spectes primam euangelii patefactionem, reperies illud exsistere coepisse per miraculum. Exsistere pergat per miraculum, sicut omnia reliqua: hoc tamen discrimine, quod Deus in regno gratiae, ad conseruandam ecclesiam, adeoque euangelium, subinde mirabiles vias eligit. Vt euangelium primis temporibus reciperetur facilius, atque vt constaret de diuina missione ministrorum eius;*

*Deus miracula plurima per illos edidit, De quibus agendi recurret locus, Cap. II. §. II. **.*

II. Praesentia illa (a) dicitur esse in *mundo*. IESAIAS dixit in *conspectu populorum*. Pertinet enim euangelium & eius operatio gratiosa *cunctos ad homines*, & insigniter in nouo testamento, *Matth. XXVIII, 19. 1. Tim. II, 4. (§ VIII. **. 7)* illa praesentia igitur proprie refertur ad homines: sed est tamen eiusmodi, quae *angelorum* quoque *bonorum* augeat beatitudinem, *Eph. III, 10. 1. Pet. I, 12.* Qua de re singulari oratione sacra egimus: *de commodis angelorum & redemptione hominum*, quae inserta est parti IV. fasciculorum *Hamburgens.*

(b) dicitur *perennis*: stat enim *Christus & requiescit sine fine in ecclesia (§ XII. **)* *Matth. XVI. 18. XVIII. 20.* Notandum vero, eam quoque praesentiam, quam diximus *propter euangelium*, pariter esse *perennem*. Nam propter euangelium *praesens est Christus*, variis singularis suae prouidentiae documentis: *uisque* vel *miraculosis*, vel *ordinariis*. De ordinariis nemo dubitat. De *miraculosis* non ita volumus intelligi, quod Christus iam nunc edat miracula, ita ut criterion ecclesiae sint ostenta quaedam iugiter conspicua. Absit ut ista a Deo impudentius efflagitemus. Verum id nemo ambiget, per *ista vetera miracula Christum nunc quoque praesentem esse*, *Ebr. II. 3. 4.* Quod latius hic diducere non licet. Quaedam in hanc rem erudite monuit *programma Goettingense feriis pentecostal. dicatum* clc lccc xxxix.

(c) Dicitur *illustrior*, ad discrimen *veteris testamenti*, & *nascentis noui*; quod tempus *Christum* equidem habuit praesentem, sed non instar *vexilli congregantis* populos eo modo, quo id factum est post euectum ad patris dextram seruatorem. Hic enim plenus demum noui testamenti splendor illuxit, qui, Christo in carne apparente, ac versante inter homines in morituro corpore, denique moriente, & ad vitam reuocato, veluti gliscebatur, erumpere paratus.

III. *Finis* huius praesentiae *proximus* est *collectio & conseruatio ecclesiae*: *ultimus*, est *gloria Dei*, de qua *Cap. II.* Quod ad finem proximum attinet,

(a)

(a) *Collectio ecclesiae* notanda; in qua sane *praesentia Christi* conspici potest. Nam & ante, quam *Christo* fidem dedimus, tamen inuitamur, percellimur, ac trahimur euangelii virtute. Quod non fit nisi *praesente Christo*, *Apocal.* III. 20. Porro vniuersitas eorum, qui *operationem Christi praesentis* recipiunt, *est ecclesia*, *Eph.* V. 25. *ss.* *II.* 15. 1. 22. *Christi* autem *operatio* fit per *euangelium*, *Matth.* XXVIII. 19. *Rom.* I. 16. *Io.* III. 6. *Ebr.* XII. 2. Quae frustra fieri nequit. Fieret autem frustra, si nusquam reciperetur. Id quod bonitati sapientiaeque diuinae repugnaret, *Ies.* LV. 11. Itaque illa *operatio* si recipitur, existit *fides*, *Rom.* X. 17. *Phil.* I. 29. *Act.* II. 41. 44. *Tit.* III. 5. *Iesaias* illam *fidem* quatenus in pluribus est, descripsit per congregationem venientium ad *Christum*, (*S.* VIII.) Nam ad *Christum* venire est credere, *Matth.* XI. 28. *Io.* V. 39. 40. sic & ad eum congregari, *Matth.* XXIII. 37. Quare in quibuscunque *fides* est, illi simul sumti constituunt ecclesiam, cui *Christus* ita praesens est, ut sit caput eius, *Col.* I. 18. Ergo praesentia Christi tendit ad colligendam ecclesiam.

(b) *Ista ecclesia per Christi praesentiam* quoque conseruatur; si *Christus* nimirum operationem per euangelium, aut in alios, prioribus succedentes, propagat, aut in prioribus continuat. Sed continuat illam per idem euangelium, per quod operari primo coepit, *Io.* XVII. 17. *2. Tim.* III. 16. *Rom.* VI. 4. *1. Cor.* XI. 26. *Phil.* I. 6. *1. Cor.* I. 8. Quare & conseruandae ecclesiae praesentia Christi destinatur.

De extraordinariis potentiae bonitatisque speciminibus, quae ad fouendam tuendam & amplificandam ecclesiam, in regno naturae gratiaeque fiunt, locus hic foret agendi. Sed verat breuitas. Ordinarie colligitur & conseruatur ecclesia, per illa instituta Christi, quae ad usurpationem & propagationem euangelii ab ipso met condita sunt. Talia sunt ministerium euangelicum, ministerio Christi & Apostolorum surrogatum *2. Cor.* V. 20. *Eph.* IV. 10. II. Cum quo necessario connectitur usurpatio euangelii; alias enim frustra essent, qui illud praedicarent. Cumque nullum habeamus Christi promissum, fore, ut sublato modo ordinario,

per modum *extraordinarium* colligatur & conseruetur ecclesia: sane istud institutum *Christi* tam diu valere credimus, quam diu est ecclesia: est autem illa perennis *Matth. XVI. 18.* Ergo & externa ecclesia perennis est. *Finis* autem ecclesiae externae proximus, est usurpatio & propagatio mediorum gratiae: propagatio inquam, per illos, qui cognitione sufficiente a Deo instructi, atque, si caetus aliquis maior sit, ab ipso caetu ad id destinati & electi sint, nisi diuinus quidam adflatus, isque vehementior, nostris tamen temporibus vix exspectandus, & si foret exspectandus, tamen ordini haud aduersarius, *1 Cor. XIV. 32.* accedat. Velim ista in re tam cautus fuisset, quam est integer animi, *illustr.* BOEHMERVS, cui *iure paroch. p. 19.* durum illud excidit: ad dispensationem euangelii principem *qua principem* semetipsum posse destinare; quoniam *ab ipso* dependeat *vocatio suprema.*

IV. Denique illa hic ecclesia intelligitur, quae collecta est & conseruatur a Christo ad dextram patris iam euecto. (§. VII. **) Quae numerosior est & illustrior illa, quae antea fuit sub veteri testamento *Matth. XXVIII. 19. Gal. IV. 27.* Atque eadem est, quae Christo praesente, perennis conseruatur. *Matth. XXVIII. 20. XVI. 18.*

CAPVT SECVNDVM.

DE

GLORIA, QVAE CHRISTI CVM REQVIE
CONIUNCTA EST.*Argumentum.*

§. I. Cuiusnam gloria hic intelligatur? Dei & Christi, an ecclesiae?

§. II. Gloriam Dei & Christi Θεανθρωπος descriptio.

§. III. Quomodo requies Christi Deo sit gloriosa?

§. IV. Iustitiae diuinae in primis gloriosa est. Notatur feda opinio auctoris innoxiarum veritarum.

§. V. Quomodo requies eadem Christo sit gloriosa?

§. VI. Quomodo gloriosa sit ecclesiae?

§. I.

§. I.

DE gloria, * requiem illam seruatoris nostri comitante, reliquum est, vt breuiter dispiciamus. Quae quidem ad ** Deum potissimum, Christumque Dei & Mariae filium, ad dextram patris euectum, pertinet.

* כבוד, gloria; poni gloriam pro glorioso, tralatitium est, & obseruatum ab iudaeis pariter & christianis interpretibus. ABEN EZRA supplet praefixum ב, vt כבוד sit idem quod in gloria, vel ad gloriam. Igitur requies eius erit in gloria, hoc est gloriosa, vel coniuncta cum gloria. conf. VITRINGAM ad h. l. qui huc adfert Psal. XXXIX, 6. omnis homo viuens est vanitas, id est vanus. 1. Sam. XXV, 6. domus tua sit pax, id est pacis plena seu prospera. De posteriore tamen loco est, quod moneri queat.

Possis etiam per metonymiam effecti, sed emphaticam, explicare, vt requies eius gloria, id est gloriae causa & effectrix dicatur; mera enim gloria in Deum & Christum ex illa requie redundat; atque hoc eodem recidit.

** Ratio haec est: requies Christi dum gloriosa dicitur, verba ipsa non equidem determinant eum, ad quem ista gloria pertineat. Potest Deo, potest Christo, potest ecclesiae seu populis ad Christum confluentibus ea gloria tribui. Rei ipsius consideratio docere debet, quo gloria sit referenda. Atqui statim patebit, si rem euoluemus, quid hoc loco, potiori iure, dicendum sit. Quod enim de gloria ecclesiae, quidam hic interpretes cogitant, id secundum & minus principale putari debet, sicut ex dicendis conficietur. Certe sensus verborum quem nos tuemur, primus est, & primo etiam obuius: illa commemoratio Christi in oculis gentium, seu, quod stat seruator maximus in conspectu gentium, gloriam eius & Dei patris ac spiritus sancti, luculentissime demonstrabit, quoniam & Pater & Christus ipse, & Spiritus sanctus gloriam huius constitutionis in conspectu gentium, sibi vindicant. Io. XVI. 14. Matt. XXVIII, 19. Phil. II. 9. ff.

§. II.

§. II.

Illa Dei * gloria, quae *requiem Christi* comitatur, est maiestatis DEI est CHRISTI, per istam ** requiem manifestatio.

* *Gloria* enim Dei interne spectata, est attributorum Dei vniuersitas: quam nos vna voce *maiestatem* diximus. *Gloria* externe spectata, est illorum Dei attributorum manifestatio, & notitia viua in aliis per eam producta, vnde *glorificatio* quae verbis fit & factis, progignitur. Nam *manifestatio* est actio, quae intendit notitiam effectoris sui. Sic, dum Christus praedicatur & offertur per euangelium, (ita enim requiescit tanquam signum in conspectu populorum) ea actione se manifestat; quae actio alias *illuminatio actiua* Io. I. 9. dici posset. Quando vero per hanc manifestationem actu ipso gignitur notitia; eaque signis externis etiam declaratur, tunc *glorificatio* locum habet *Philipp* II. 10. 11. *Iesa.* XII. 4. vbi *illuminatio passiva* conspicitur: quae omni tempore, saltem in aliquorum mentibus, cum illa *actiua* coniungitur. p. 53. (a)

Pro ipsa maiestate vox gloriae accipitur Io. I. 14. gloria enim, quam discipuli CHRISTI in speciminibus luculentis a se visis & auditis agnoscebant, erat gloria filii Dei vnigenae.

Pro manifestatione vero maiestatis illius, eadem vox כבוד ponitur *Iesa.* VI. 3. Plena est omnis terra gloriae illius, id est, vbique terrarum Deus maiestatem suam manifestauit. Illa autem manifestatio fit eo consilio, vt notitia per eam gignatur. Illa notitia, vtique si viua est, ac verbis interdum factisque significatur, dicitur alias *glorificatio*. *Eph.* I. 3, ff. *Phil.* I. 11.

Iam, cum *requies Christi* dicatur gloriae, (§. I.) non potest nisi *manifestatio* eius maiestatis, & orta exinde eiusdem notitia, hic intelligi. Testem omni exceptione maiorem habemus ipsum *Iesaiam* LV. 5. vbi, temporibus noui federis, praedicit fore, vt gloria domini manifestetur, & quicquid est hominum, videat eius, quod Deus dixerit, euentum. Quem locum vir θεοπνευστος

Lucas

Lucas, III. 6. in nostram sententiam interpretatur. Ingeniosa illic est SVRENHVSII βιβλ. καταλλαγῆς lib. III. thes. VIII. coniectura, qua vocem נָחַם a LVCA expressam esse putat per σωτηρίαν, salutem, quam CHRISTVS attulit, & vnde sua DEO gloria restituitur.

****** *Requies Christi*, est, *Christi exaltati perennis & illustrior in hoc mundo per & propter euangelium praesentia*, ad colligendam & conseruandam ecclesiam (§. XIV. cap. 1.) Cum *Christi praesentia sit operosa*, (*ibid.* **) per actiones quasdam : actiones autem rationem habeant in attributis essentialibus, attributorum vero diuinorum complexus sit maiestas Dei: facile patet, per praesentiam Christi manifestari maiestatem eius.

Iam illa *Christi praesentia* locum habet per & propter euangelium (§. XIV. cap. 1.) Ergo illa omnia, quae CHRISTVS per & propter euangelium efficit, eius gloriam manifestant. CHRISTI vero gloria manifestata, simul gloria DEI manifestatur, quoniam quaecunque Christus sic egit, testantur de attributis diuinis *Phil. II. 9. ff.* attributa vero diuina sunt Patri, Filio, & Spiritui sancto communia, quoniam vna est essentia in tribus personis, *1. Tim. II. 5. Matth. XXVIII. 19.*

Euangelium igitur est Dei in illo praesentis, adeoque gloriae diuinae, testis omnium locupletissimus. Illius enim beneficio magnitudo bonitatis sapientiae ac potentiae diuinae sic innotescit hominibus, vt nequaquam in regno naturae solo, ac ne in statu quidem integritatis primae, tam luculenter & exquisitè adparere potuerit; *1. Pet. I. 12. Luc. II. 14. Io. XVII. 4. Rom. I. 17. V. 8. 1. Cor. I. 24. Eph. I. 6. ff.* praesertim cum omnibus, per vniuersalem Dei gratiam innotescat *Io. III. 16. 1. Tim. II. 4.* vnde bonitas Dei maxima denuo adparet.

****** *Praesentia Christi* locum habet per & propter euangelium, (§. XIV. cap. 1.) adeoque I. in euangelii patefactione. De patefactione miraculosa in Apostolis & quibusdam eorundem ministris, res nota est *Act. II. 1. ff. Gal. I. 12. 2. Cor. III. 5. XIII. 3.* Loquimur autem de patefactione eius prima; eadem-

que noui testamenti , postquam *Christus stetit signum populo-
rum*. Ceteroquin & prima euangelii in vetere testamento pa-
refactio , non potuit fieri nisi *supernaturali modo*. *Genes. III*
15. Ebr. I, 1. Nam quae per naturam nobis innotescunt , ea
gentibus cognita poterant esse *sine Christo* : neque opus fuerat
vt CHRISTVS tanquam *signum erectum* ideo staret. (*§. III*
****. II. cap. I.*) Huc refer etiam singularia bonitatis & sapien-
tiae diuinae documenta in vocandis praeparandis iuuandis at-
tuendis ecclesiae ministris : quae continuo adparent.

2.) Annunciatio euangelii , nunc quoque perdurans , ac du-
ratura deinceps , primis temporibus ad sui *commendationem*
coniuncta habuit *miracula* , ex promisso Christi *Marci XVI*
17. 20. Rom. XV. 19. 2. Cor. XII. 12. Ebr. II. 4. Historiam in *A-*
ctis Apostolorum habemus. Cuius rei rationes , nostram in aeta-
tem haud aeque conuenientes , a viris doctissimis saepe ac solide
sunt expositae. Deus enim , quoties aliquam gratiae mutauit
oeconomiam , ita vt succederet altera : vel quoties in vna ea-
demque notabiles fieri accessiones , vel fata temporis futuri a-
perire , vel contra infidelium hostiles insultus interlapsam prope
religionem instaurare voluit , miraculis vtendum iudicauit.

3.) *Conservationem* euangelii , siue ordinariam siue extraordina-
riam spectes ; vtraque specialis diuinae prouidentiae , in Dei
gloriam redundaturae documenta praebebit.

4.) Denique *effectus euangelii praesentiam Christi* tanquam au-
toris sui *Gal. I. 11. 12. Io. I. 18.* testantur. Inter effectus illos
sunt *perfectioes piorum* , quae sunt specula perfectionum Dei.
adeoque gloriam Dei manifestant *Eph. V. 25. I. Io. I. 7. Eph. V. 1.*
Denique inter illas perfectioes sunt etiam actiones externae ,
quibus Deus glorificatur , *Phil. I. 11. Col. III. 16. 17.* Quaedam
sp ciminis loco recensere iuuat.

**Per euangelium homines mortui ad vitam diuinam suscitantur , &
iustificantur , Rom. I. 16. III. 24. fiuntque diuinae participes na-
turae Rom. I. 16. 2. Petr. I. 3. 4. atque per idem euangelium con-
seruantur ad salutem aeternam I. Petr. I. 5. collat. Rom. X. 17. &
Matth.**

Matth. XXVIII. 19. Io. III. 5. 1. Cor. XI. 24. Denique euangelium de tanta hominum multitudine triumphat, in quibus cacodaemonis regnum destruit. 2. Cor. X. 4. animatis etiam veri testibus, ut sanguinem suum profundant pro Christo Io. XXI. 19. Quare necessarium est, ut ex illis effectibus tam stupendis, attributa Dei summa & infinita elucescant. Ac tantae sane perfectiones, quas homines ope euangelii consequuntur, sunt imago earum quae in ipso Deo sunt, 2. Cor. III. 18, adeoque tendunt in laudem gloriosae Dei gratiae Eph. I. 6.

§. III.

Ad singularia descendere si libeat; requies CHRI-
STI Deo est gloriosa, quoniam per illam * potentia, bo-
nitas **, & sapientia *** DEI, multo luculentissime no-
bis adparent.

* *Potentiam* ubique extollit euangelium: qua nimirum ea omnia ad actum deducta memorat, quae, ex decreto numinis aeterno, ad humanam salutem fieri debuerunt. *Potentiae* est, quod humana Christi natura de virgine, nulla virili opera, vi sola Dei, nominatimque spiritus sancti, prodiit *Luc. I. 35. 37.* quod idem, ut de vnione personali nihil dicam, ostentis ad stuporem insignibus, inclaruit *Luc. XXIV. 19. Act. X. 38. Io. XXI. 25. Matth. XI. 4. 5. Luc. XI. 20. ff. Io. XI. 4.* *Potentiae*, quod magnus ouium pastor e mortis potestate reductus est in vitam & gloriam *Ebr. XIII. 20. Eph. I. 19. 20.* *Potentiae*, quod vastum cacodaemonis regnum, ab heroe fortissimo de tribu Iuda, victum atque triumphatum, & mundi princeps iudicatus est, *1. Io. III. 8. Apoc. V. 5. Io. XVI. 11.* Adde reliqua, quae DEVS propter euangelium efficit, quae sane potentiam eius infinitam loquuntur.

Ea vero potentia, quae in ipsa Christi persona adparuit, in his quoque se demonstrat, qui ad Christum tanquam ad signum erectum sese recipiunt. Id pariter docet gloriosum Dei euangelium, & clarius quidem atque plenius in nouo testamento. Nam & ipsi, vi sancti Spiritus gignuntur, & a morte reuocantur in vitam

Io. III. 5. 6. 1. Io. III. 14. Eph. I. 19. 20. vim diuinam ad vitam & pietatem naſci 2. Pet. I. 3. cacodaemonem & hoſtes omnes, interdum etiam violentam pro Chriſti gloria mortem peſſumdant Eph. VI. 10. 13. Apoc. II. 11. Io. XXI. 19. omnia poſſunt Phil. IV. 13. & virtute Dei ad ſalutem cuſtodiantur 1. Pet. I. 5. Denique ſuſcitato hoc mortali corpore 1. Cor. VI. 14. eodemque vi diuina glorificato, Phil. III. 21. deſtructa huius mundi machina in caelum novum atque terram novam deducuntur 2. Petr. III. 13.

Hi effectus omnes, tribus Diuinitatis perſonis ſunt communes, quarum nomine & auctoritate non ſolum, *Matth. XXVIII. 19. ſed etiam virtute & efficacia, Phil. II. 13. Col. I. 12. 13. fiunt.*

**** Bonitas** Dei ab euangelio commendatur, quae apparuit in mittendo Dei filio, qui mediator eſſet ac vitae reparator, *Io. III. 16. 1. Io. IV. 9. quo facto Deus incarnatus frater noſter eſſe dignatus eſt, Rom. VIII. 29. Ebr. II. 11. Quem totum cum omnibus ſuis beneficiis Rom. VIII. 32. gratis, nulloque noſtro promerito, nobis donat, Rom. III. 24. Cuius in carnem aduentu id quoque factum eſt, vt Deus filios ſuos in nouo federe, ſublato paedagogo, multo liberalius quam illos veteri ſub lege, tractet & amplectatur, Gal. IV. 1. 2. 3. 4. & ſublato veteri pariete, in vnum caetum, acquiſſimo iure ac federe vſuros, congreget Eph. II. 14. Huc etiam refer, quod Chriſtus toti hominum generi ſalutifer eſſe velit, cui nimirum poſitus eſt ſignum conſpicuum, Io. III. 16. 1. Tim. II. 4.*

***** Sapientiam** Dei vox euangelii illuſtrat. *Generatim* ita: quod aperit nobis, quo pacto ſummus rerum conditor, qui ad ſempiternam felicitatem homines producendos ab aeterno decreuerat, & cum ipſi viſum eſt etiam produxit, mox cum finis ille obtineri non poſſet intercedente peccato; nihilominus, ſubſtituto alio quodam medio, quod in locum venit imaginis diuinae concreate, merito videlicet filii ſui, nobis imputato, finem illum ſibi glorioſiſſimum conſequutus eſt. *Rom. VIII. 2. 2. Cor. V. 21.*

Nominatim ita; quod ſecunda potius ſacroſanctae Triados perſona, quam prima, vel tertia, ad aſſumendam hominis naturam deſtinata ſit. *Io. XVI. 3. quod eadem humanam carnem, peccati*

expertem, inexplicabili *unionis mysterio* assumerit 1. *Tim.* III. 16. quo peccatum per vnum hominem ortum, pariter per vnum hominem aboleretur *Rom.* V. 18. quod *Idvsgwros* ille non statim, ab *Adami lapsu*, sed impleto demum destinato ad oeconomiam istam liberiolem tempore, *Gal.* IV. 4. adparuerit; quod suscepto & expiato peccato nostro, suam *iustitiam* gratis imperiat, 2. *Cor.* V. 21. ita vt praecua demum satisfactione, redeat amicitia cum Deo, atque ita, nec *sanctitas* nec *bonitas Dei* per redemptionem hominum obscuretur, sed potius infinitis modis illustretur. *Rom.* V. 8. 9. III. 24. 25. quod hanc salutem homini applicet eo modo, qui *facultatibus animae* humanae conueniens est, per *cognitionem puta viuae*, quam verbo producit, sacramentis adiuuantibus, *Matth.* XXVIII. 19. XXVI. 26. quod homines sic a culpa & poena liberatos. etiam vi noua ad vitam & pietatem instruat 2. *Pet.* I. 3 ne, qui *iustificati* sint per *imputationem*, peccatis deinde seruiant, tanquam maculae & labes reipublicae diuinae *Luc.* I. 74. 75. sed ad exemplum seruatoris sui sanctitatem colant, Deo probatam 1. *Petr.* II. 21 *ss.* *Tit.* II. 14. ad haec omnia vero eodem euangelii & sacramentorum diuino praesidio sic vtantur *Rom.* I. 16. *VI.* 3. *ss.* 1. *Cor.* XI. 24. vt multarum calamitatum perpeffione spectati, & ad finem vitae fideles, tandem exemplo ducis sui *Iesu Christi*, alteram vitae caelestis oeconomiam ingressi, fine suo cur a Deo creati sunt, ita felicissime potiantur. *Rom.* VIII. 17. 1. *Pet.* I. 11. *Phil.* II. 5. *ss.* 1. *Cor.* I. 8. 1. *Pet.* I. 9.

§. VI.

In primis vero *requies Christi* gloriosa est *iustitiae* * diuinae. Per illam enim requiem, animantibus ratione praeditis adparet, bonitatem in Deo ** nunquam, nisi cum sapientia, concipi debere.

* Nam *requies Christi* manifestat *bonitatem ac sapientiam Dei* (§. III. ** & ***) *Bonitas* vero non nisi sapienter exercita est *iustitia*. Quare *requies Christi* manifestat diuinam *iustitiam*. Dissertis autem verbis hoc testatur PAVLLVS. Quippe *requies*

*Christi est eius praesentia per euangelium seu media gratiae (§. XIV. cap. I.) quibus sibi colligit & conservat ecclesiam ; ad collectionem vero ecclesiae pertinet iustificatio , tanquam effectus euangelii. (§. II. **) Atqui in iustificatione hominis , manifesta fit iustitia divina , Rom. III. 26. quae verba hunc sensum habent : ut Deus iustus agnoscatur , tunc etiam , cum iustificat impium.*

****** Nempe genuinum hunc esse iustitiae conceptum , e sacris litteris ostendi potest. Is quoque iustitiae conceptus qui regnat in capite iustificationis , alteri illi subordinari potest , si rem meditate pieque , praelucente sanctiori pagina , ac de consensu reliquorum ecclesiae nostrae dogmatum , tractemus , procul habitis OSIANDRO atque SOCINO. Quod alibi ostendere , non erit alienum. Certe in iustificatione , DEVS bonitatem erga nos suam , propter Christum fide adprehensum , sapienter exercet , quam sine Christo , & sine fiducia hominum in eius merito posita , exercere non poterat , obstante nimirum sapientia Act. IV, 12. Io. III, 36. Rom. I, 17.

Hinc adparet , quam parum pie ac reuerenter de Deo sentiant , & quanta caelestem doctrinam afficiant iniuria , miserandi homines , qui illud euangelium , teste Iesaja tam Deo gloriosum , in summam Dei contumeliam affectum esse , stupendo conatu dictitant. Postquam DIPPELIVS satis multa huius generis effuderat ; repertus est , qui post illius excessum , libellis teutonicis , plaustra maledictorum in hanc spiritus sancti doctrinam , eiusque testes ac doctores congereret. Sic enim auctor ille veritatum quas vocat , innoxiarum dialog. VIII. p. 715. doctrinam spiritus sancti de iustitia divina quam in iustificatione credentium in Christum , ostendit , palam insectatur : Nos Deum , qui merus amor sit , mutare in truculentissimum tyrannum , qui non nisi sanguine filii sui profuso , placari potuerit , idque non nisi eo consilio , ut , quam ingens tartarus vix caperet , sceleratissimorum turba , immanibus in Deum offensionibus grassata , culpaepariter ac poenae veniam impetraret. Nullum esse inter homines tam
male

male feriatum iudicem, qui bonum & innocuum hominem supplicii obiciat, quo teterrima nequissimorum colluvies, eaque nec in posterum ad frugem reditura, vita & libertate fruatur. Quod Pilato condemnanti Christum, crimini detur, idem a nobis in ipsum sacrosanctum numen deuolui. . . . Nihil sanaerationi magis aduersum fingi, p. 716. nihil a nugatoribus paganis de Ioue suo scurrilius p. 721. iactari potuisse. Hanc doctrinam seculis ex asininis ad nos p. 704. pessimos bipedum & sacrilegos fraudum architectos p. 724. dimanasse. Haec & peiora etiam scommata, oestro percitus Dippeliano, passim iaculatur, & quod mirum est, auctoritate Christi & velut ex ore Dei ista se profunderere contendit, p. 686. & p. 649. cuius fidelem ministrum p. 689. & Christi testem contumelioso calumniandi spiritu ab orthodoxis impetitur, p. 714. adpellat Democritum p. 689. quo semetipsum haudquaquam inferiorem existimari cupit. Quamuis autem plerisque in locis *systema religionis nostrae* pro arbitrio suo fedissimum in monstrum, ipso potius quam nobis dignum, transformet, adeoque cum spectris suis plerumque digladietur: tamen id agit praecipue, ut *iustitiam Christi imputatam* non modo sacris & litteris, verum etiam ex animis hominum expungat, totus ardens & concitatus eo spiritu, cuius ad rem interest haec aboleri. Si quid ab SOCINO ac DIPPELIO non dictum, aut a viris pietate doctrinaque, tum antea inclutis, tum nostra aetate celeberrimis, REINBECKIO, WAGNERO, HANSSENIO, CANZIO, pluribusque praeterea, quorum & nomina & merita veneramur, nondum confutatum, attulisset; nostrum foret, quae huc pertinent, expendere. Sed actum agere, non lubet. Plenus est ille fetus talibus simulacris, quorum vnum per alterum expugnatur. Nempe a *iustitia Dei* sapientiam auellit, *amorem* solum vbiq; crepat, securus, quid *amor boni publici*, quid offensiones in Deum *infinitum*, quid mentis emendatio *solo Christi exemplo* freta, deponat: quis ambitus & quanta vnius peccati, ne dicam de multis, propago, quanti sit abolere culpas, agnitione, dolore, ac studio legis in exemplo Christi conspicuae; & quae

quae reliqua sunt ab aliis semel iterumque demonstrata ; haec omnia quasi satis confecta , ab illo transiliuntur.

Id vnicum addere licebit. Is, inquit auctor, *Deum* in immanissimum tyrannum transformat, qui, insontem pro noxiis, ab ipso *Deo*, cruciatibus & morti addictum esse, docet. Audiamus quid profecerit hic disputator. Sane horrendum sacrilegium & immanissima est in *Deum* contumelia, quae optimo & sapientissimo rerum statore *tyrannidem* exprobrare non erubescit. Nouo nostro *Democrito* si credimus, id erit *tyrannidem* *Deo* obicere, si quis contendat, consilio iussuque *Dei* factum esse, ut innocuus subierit supplicia pro nocentibus. Quaeramus igitur, cur & ipse talia doceat? Fatetur enim, (ut eius utar hypothesi) *Christum* ultimas aerumnas (p. 719.) quantae cogitari possint, mortemque ac tartara perpassum, fuisse *Dei* filium, in quo *Deus* ipse venerit ad homines, & ipse talia subierit. E quibus consequitur, insontem esse, immo sanctitatem ipsam esse, qui talia perpassus est iubente ac destinante *Deo*; fuit enim ipse *Deus* in humana carne conspicuus. Ergo *Deus*, *alieni commodi causa* (ex ipsa **DEMOCRITI** mente) innocentem filium suum inferorum poenis addixit. Qui talia facit, is, *Democriteo* stilo, tyrannus est immanissimus. Heus iam *Democrite*! quid **DEVS** ille de te statuet, cuius tu gloriam dum vbique crepas, tam proterue nihilominus, tamque ferociter vbique pessumdas? & quod aliis tam acerbe ac vehementer exprobras, idem tibi tam liberaliter ignoscis, perinde ac si pro laude *Dei* reputandum sit, quoties tu maiestati eius tam impudenter maledicis? Nam te certe iudice rem discepto: tuum hoc est iudicium, non meum crimen. Vtrique sane in eo conspiramus, quod *Deus* filium suum affligens, id propter hominum peccata, & ad hominum salutem facit. Alienum igitur peccatum *Christo* causa est propriae mortis. Quo ipso innocens substituitur in locum nocentis. *Christus* itaque innocens propter nocentes tam funesta mala sustinet. Vtrique porro in eo consentimus, quod ex illis *Christi* perpassionibus & aerumnis, fructum capit, qui *Christo* similis euadit.

Vtrique

Verique in eo consentimus, quod virtute illius beneficii a *Christo* praestiti, peccatum aboleatur, imagine Dei restituta, ut adeo mors *Christi*, *Deo* nequaquam poenitenda sit. Si, fructus ad homines peruenturi, magnitudo efficit, ut a crimine tyrannidis *Deus* absoluator: id tamen in quaestione relinquetur, utrum e maiore numero beandorum, an e magnitudine gloriae diuinae, quam eius sapientia bonitati coniuncta, tunc etiam reportat, cum plures aeternum pereunt a *Christo* redempti, 2. *Pet.* II. 1. *Marc.* XVI. 16. fructus ille meriendus sit? Si caussaris igitur, ideo te *Deum* eximere tyrannorum numero, quia perpeffiones *Christi* fructum insignem habeant: id nos quoque dicere memento. Nisi quod nostra de sententia, maior gloriae fructus ad *Deum* redemptorem peruenit, quem nos, ipsius edocti verbo, multo illustrius de peccato triumphare credimus ac profiteamur: dum & reatum peccati ab ipso illo sospitatore tolli, & dominium peccati, ab eodem, vi Spiritus sancti debilitari atque infringi gloriamur. Nos imaginem filii Dei induimus, dum eius iusticiam induimus, 2. *Cor.* V. 21. *Rom.* VIII. 30. eoque tam caelesti beneficio ornati, extemplo vim diuinam ad vitam & pietatem, 2. *Pet.* I. 3. & ad imaginem illam magis in dies singulos instaurandam, donec in aeterna vita perficiatur, plenis fluminibus e fonte salutis haurimus. In quo *Christi exemplum* infinitis modis infirmitati nostrae succurrit: quod tu, si quemquam ex hominibus adsequi, & pari modo peccatum ab radicibus domare posse, iactitas (id enim libellus sacerrimus vbique spargit) vide, quam parum gloriae seruatori nostro relinquas, & quam exsili ratione inductus tunc *Deus* esse dicatur, ut filium suum, tantummodo sanctitatis exemplar, tot ac tantis aerumnarum fluctibus exposuerit. Vide inquam, ne ita tyrannidis crimen, vere atque serio, infinitae sapientissimaeque misericordiae impingas.

Quod si denique tyrannidem in eo ponis, si quis nulla alia causa ductus, quam ut suae crudelitati, animique impotentiae litet, ferociter saeuat in innocentem: in eo tibi adsentimur. Tua vero est illa blasphemia, non nostra de *Deo* doctrina. Cetera hic locus non capit.

§. V.

CHRISTI *gloria* requiem per istam manifestatur, dum *maiestas* * *personae Christi* & *amplitudo* ** *beneficiorum*, per euangelium *** , & ea quae propter illud efficiuntur, publice innotescit.

* CHRISTO totum salutis negotium, tanquam duci & principi commissum est. *Matth. XI, 27. Ebr. XII, 2. 2. Cor. VI, 5. Coloss. I, 13.* Ergo *actiones Christi* in hoc salutis negotio sunt potiores. Per illas autem actiones manifesta fit eius gloria, quia summam *bonitatem sapientiam potentiam* & *iustitiam arguunt*, (§. II. ** & §. III.) *Christus* autem ista attributa tanquam *Dei filius* habet per *essentiam* ab aeterno: tanquam *germen* vero *Davidis* eadem habet per *unionis gratiam* *Io. I, 1. 14. 1. Tim. III, 16. Col. II, 9.* Quorum *usu pleno & illustri* gaudet post resumtam vitam, dum *sedet ad dextram Dei* *1. Cor. XV, 25. Phil. II, 9. sc. inchoaturus aliquando regnum gloriae* *1. Thess. IV, 16. sc. Phil. III, 20. 21.*

** *Amplitudo beneficiorum*, in *ecclesia novi testamenti* ex iis quae §. III. dicta sunt & quae dicentur §. VI. facile colligetur. Pertinent potissimum ad officium *Christi regium*, non excluso *prophético*. Distingui possunt in communia, & singularia: ordinaria & extraordinaria, pro diuersitate temporum & hominum quibus contrigerunt atque contingunt. Ad *singularia & extraordinaria* refer effusionem spiritus sancti, *Act. II, 1.* & varia miracula propter euangelium, adeoque & propter ecclesiam edita: conuersionem iudaeorum, destructionem antichristi, & alia signa nouissimae diei nuncia, quae & quatenus utilitatem ecclesiae in signem adferunt.

*** Horum omnium *manifestatio* fit per euangelium (not. * & **) Ea vero quae Christus in posterum ad colligendam & conseruandam ecclesiam editurus est extraordinaria documenta, & in euangelio non praedicta; ea inquam fient tamen propter euangelium, & innotescant ecclesiae per solam experientiam cuius

ius Christus auctor est. Vtroque casu, ista omnia nobis a Christo *manifestantur*. Talis autem manifestatio pertinet ad *operationes praesentis in ecclesia Christi*, adeoque ad *requiem eius*, §. XIV. cap. 1. Et cum illa *requies Christo gloriosa sit*: facile patet, hanc quoque manifestationem esse gloriosam.

Cum haec omnia, maxime *ordinaria* Christi beneficia, ecclesiae innotescunt, & cum illa notitia vixit viua, sit directrix & effectrix officiorum, quae piis a Deo praescribuntur, tunc spiritus sanctus *Christum glorificare* dicitur, quod ipse promisit, *Io. XVI. 14.* Et angeli per experientiam de illis edocti, nouam Christi adorandi materiam inueniunt, *Eph. III. 10. 1. Pet. 1. 12. Ebr. 1. 6.*

§. VI.

Eadem vero gloria deinde etiam ad ecclesiam referri potest. Quicumque enim illam DEI & CHRISTI *Deav-Deu's* gloriam viua notitia perspiciunt, quales semper reperiuntur, *Matth. XVI. 18.* his & ipsis magna exinde gloria nascitur. Quippe tam insignibus ornamentis* a CHRISTO (a) donantur, ut diuinae (b) quoque fiant participes naturae; filii (c) ac heredes DEI, regia (d) iam in terris dignitate fulgentes. Haec est *interna* eorum gloria. Cum vero & ** DEVS ipse magnifice de illis (a) sentiat, & loquatur, ac splendor filiorum DEI aliis quoque (b) non sit ignotus; haec etiam *externa* eorum gloria longe maxima post CHRISTI *** praecipue triumphum, censeretur debet, in altera autem vita summum apicem consecutura.

* (a) *Psal. XLV. 10. 14. Eph. V. 26. 27.* (b) *2. Pet. 1. 3.* (c) *Rom. VII. 16. 17.* (d) *1. Pet. 11. 9. Apoc. 1. 6.*

** (a) *Io. X. 14. 2. Tim. 11. 19. Io. XVII. 26.* Honorificum illud Dei de iis, qui CHRISTVM per fidem in regeneratione conceptam amplectuntur, *iudicium*, conspicitur in *iustificatione* *2. Cor. V. 21.*

Rom. VIII. 1. in adoptione & statu filiationis Iacob. I. 18. vbi a Deo tales iudicantur, qui ius filiorum habeant per gratiam, quod filius Dei vnicus habet per generationem a Patre, & per unionem personalem, Io. I. 12. Rom. VIII. 29. itemque tales, qui membra Christi capitis, Eph. I. 22. 23. ac templa diuinæ maiestatis sint, Io. XIV. 23. denique tales, qui iam adscripti sint in ciuitatem triumphalem Ebr. XII. 22. laudandi publice a iudice omnis carnis, Matth. XXV. 34. Apoc. III. 5. victori Christo tandem & vov. & govov Apoc. III. 21. Rom. VIII. 18. De quibus solide ac neruose praecipit ven. SIGM. IAC. BAVMGARTEN theol. mor. parte I. cap. VII. B. SPENER, passim in orationibus sacris, alii- que quorum notissima sunt hanc in rem monumenta.

*(b 2. Cor. III. 2. 3. Phil. IV. 1. Matt. V. 14. 16. Phil. II. 15. Tit. II. 10. *** Quod de singulis Christi clientibus, idem de tota eorundem societate, siue ecclesia dici debet. Quae conuiciis equidem & insultibus cacodaemonis & mancipiorum eius obnoxia, in se tamen & Deo iudice, ac testibus ipsis qui eam constituunt, longe gloriosissima viget: cum sponsa Christi eiusdemque corpus, & maximorum operum ac beneficiorum officina sit. Eph. II. 20. 21. 22. III. 10. Io. XVII. 22. 2. Cor. XI. 2. Ps. XLV. 10. 14. Cum IESAIAS de ecclesia noui testamenti, siue de vniversalitate illorum agat, qui post effusum a Christo triumphante spiritum sanctum, confluxuri sint ad signum erectum: (cap. I. §. VIII. 4.) hic quoque gloria illius prae veteri testamento, consideranda est. Quo refer praesentiam sponsi iam exaltati, maiora & illustriora eius praesentiae documenta, coetum populorum insignem, libertatem a paedagogo, cuius respectu haec oeconomia tam felix, imaginem oeconomiae futurae in vita beata, gerere potest. Quocirca vtraque, tam noui federis, quam futura triumphans, vocabulo vno & eodem insignitur, Gal. IV. 4. & Rom. VIII. 23. Quoniam, si generatim de libertate cogites, eodem modo veteris testamenti ecclesia distinguitur ab ea quae est in nouo testamento: quo distinguitur ecclesia noui testamenti ab ea, quae post hanc vitam futura est. Qua de re ab aliis, nominatim B. BVDDEO & celeberr. IAC. ELSNERO exerc. theol. de lege Moysi per angelos data, pluribus actum fuit.*

Benner, Johann Hermann,

Disp. inaug. theol. de requie Christi gloriosa, lesa. XI. 10

Giessa [1741]

4 Diss. 3041,10

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10954444-0

VD18 14837706-001